

ՀՀ աշխատանքի և
սոցիալական հարգերի

USAID
FROM THE AMERICAN PEOPLE

PRIP
Pension Reform
Implementation Program

**ԱՌԱՋԱՐԿՎՈՂ
ՄԵԹՈԴԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՓՈՐՁԱՐԿՄԱՆ
ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԸ**

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ
ԿԵՆՍԱԹՈՇԱԿԱՅԻՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ
ԾՐԱԳՐԵՐԻ ԱՐԴՅՈՒՆՔԻ ՎՐԱ ՀԻՄՆՎԱԾ
ՄՇՏԱԴԻՏԱՐԿՈՒՄ ԵՎ ԳՆԱՀԱՏՈՒՄ
«Աշխատանքային Կենսաթոշակներ» ծրագրի ՄԳ
արդյունքները**

Անփոփազիր

Երևան, 2016թ.

Բովանդակություն

Հապավումների ցանկ.....	2
Նախաբան.....	3
Երախտիքի խոսք.....	5
1. «ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ԿԵՆՍԱԹՈՇԱԿՆԵՐ» ԾՐԱԳՐԻ ԱՐԴՅՈՒՆՔԻ ՎՐԱ ՀԻՄՆՎԱԾ ՄՇՏԱԴԻՏԱՐԿՄԱՆ ԵՎ ԳՆԱՀԱՏՄԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԸ.....	6
1.1. «Աշխատանքային կենսաթոշակներ» ծրագրի մշտադիտարկման փաստաթղթերը	6
2. «Աշխատանքային կենսաթոշակներ» ծրագրի մշտադիտարկման ցուցանիշների վերլուծությունը՝ ՄԳ հաշվետվություն 8	8
2.1 Նախաբան.....	8
2.2 «Աշխատանքային կենսաթոշակներ» ծրագրի գնահատման ամփոփագիրը.....	10
ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ԿԱՅՈՒՆՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԿԵՆՍԱԹՈՇԱԿՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐԺԵՔՈՒԹՅԱՆ ՄԳ ՀԻՄՆԱԿԱՄՆ ՑՈՒՑԱՆԻՇՆԵՐԸ	17
2.3 Ծրագրի իրականացումից ակնկալվող արդյունքները	22
3. «Աշխատանքային կենսաթոշակներ» ծրագրի իրականացման վերաբերյալ ԱԽ անդամների ձևավորված դիրքորոշումը և առաջարկություններ.....	31

Հապավումների ցանկ

ԱՍՀՆ	Աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարություն
ԱԽ	Աշխատանքային խումբ
ԱՄՆ ՄԶԳ	Ամերիկայի միացյալ նահանգների միջազգային զարգացման գործակալություն
ԱՎԾ	Ազգային վիճակագրական ծառայություն
ԲՄՓԳ	Բժշկասոցիալական փորձաքննության գործակալություն
ԶՊԾԳ	Զբաղվածության պետական ծառայություն գործակալություն
ԻՄԾՀ	Ինտեգրված սոցիալական ծառայությունների համակարգ
ԿԲԻԾ	Կենսաթոշակային բարեփոխումների իրականացման ծրագիր
ԿՀԻԿ	Կենսաթոշակային համակարգի իրազեկման կենտրոն հիմնադրամ
ՀՆԱ	Համախառն ներքին արդյունք
ՀՀ	Հայաստանի Հանրապետություն
ՀՄԾՏԿ	Համալիր սոցիալական ծառայությունների տարածքային կենտրոն
ՄԳ	Մշտադիտարկում և գնահատում
ՄԺԾԾ	Միջնաժամկետ ծախսային ծրագիր
ՆՍԶ	Նվազագույն սպառողական զամբյուղ
ՍԱՊԾ	Սոցիալական ապահովության պետական ծառայություն
ՏԶՀԿ	Տնտեսական զարգացման և համագործակցության կազմակերպություն
ՓԳ	Փոխհատուցման գործակից

Նախաբան

Սույն հաշվետվությունը պատրաստվել է ԱՄՆ ՄԶԳ ֆինանսավորմամբ իրականացվող Կենսաթոշակային բարեփոխումների իրականացման ծրագրի (USAID/PRIP) շրջանակում և անմիջապես առնչվում է USAID/PRIP ծրագրային նախաձեռնությանն աջակցել ՀՀ Աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարությանը (ՀՀ ԱՍՀՆ) մշակելու կենսաթոշակային համակարգի մշտադիտարկման և գնահատման մեխանիզմներ՝ միջազգային լավագույն փորձի հիման վրա:

Այդ աշխատանքներն իրականացնելու նպատակով 2014թ-ի հուլիսին ՀՀ ԱՍՀ նախարարի հրամանով ձևավորվեց աշխատանքային խումբ, որի անդամներն էին ՀՀ ԱՍՀՆ Կենսաթոշակային ապահովության վարչության պետ Անահիտ Գալստյանը, նույն վարչության պետի տեղակալ Ռոզա Մկրտչյանը, ՀՀ ԱՍՀՆ վերլուծության և մշտադիտարկման վարչության պետ Հայկ Մուրադյանը, նույն վարչության վերլուծության բաժնի պետ Ռիմա Պետրոսյանը, նույն վարչության գլխավոր մասնագետներ Գայանե Վասիլյանը և Անահիտ Համզյանը, ՀՀ ՍԱՊԾ վերլուծության և մոնիտորինգի վարչության մոնիտորինգի բաժնի պետ Նահապետ Դավթյանը, ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հետազոտությունների ազգային ինստիտուտի տնօրենի տեղակալ Գառնիկ Նալբանդյանը, Ազգային ինստիտուտի Մոնիթորինգի և վերլուծության բաժնի պետ Նաիրա Խաչատրյանը և USAID/PRIP ծրագրից Կարողությունների զարգացման թիմի ղեկավար Հասմիկ Ղուկասյանը, Կենսաթոշակային քաղաքականության թիմի ղեկավար Արսեն Մանուկյանը, Ծրագրի մոդելավորող և վիճակագիր Մուսաննա Կարապետյանը և Ծրագրի SS մասնագետ Սոֆի Բարոյանը: Աշխատանքային խումբը (ԱԽ) համակարգում էր ՀՀ ԱՍՀՆ նախարարի տեղակալ տիկին Սոնա Հարությունյանը:

Աշխատանքային խմբի երկամյա աշխատանքի արդյունքում մշակվեց պետական կենսաթոշակային համակարգի ծրագրերի արդյունքի վրա հիմնված մշտադիտարկման մեթոդաբանությունը և այդ մեթոդաբանության հիման վրա իրականացվեց ՀՀ Կենսաթոշակային համակարգի բաշխողական բաղադրիչի երկու կարևոր՝ «Աշխատանքային կենսաթոշակներ» և «Կենսաթոշակային ապահովության, ծերության, հաշմանդամության, կերակրողին կորցնելու դեպքում նպաստների, պարգևավճարների, պատվովճարների և այլ ծրագրերի վճարման հետ կապված ծառայություններ» ծրագրերի արդյունքի վրա հիմնված մշտադիտարկման ցուցանիշների մշակումը, հավաքագրումը և գնահատումը:

Մշակված մեթոդաբանությունը հիմնված է ՀՀ ԱՍՀՆ կողմից սոցիալական պաշտպանության ոլորտում իրականացվող ծրագրերի (բնակչությանը մատուցվող ծառայությունների) արդյունավետության գնահատման համար մշակված և կիրառվող մշտադիտարկման և գնահատման մեթոդաբանության և USAID/PRIP ծրագրի կողմից հրավիրված միջազգային փորձագետ Ջոզեֆ Անդերսոնի¹ կողմից առաջարկված

¹ *Խորհրդատուն Հայաստան էր հրավիրվել 2014թ.-ի սեպտեմբեր-հոկտեմբեր ամիսներին և Աշխատանքային խմբի հետ սերտ համագործակցության արդյունքում առաջարկեց Հայաստանի*

միջազգային լավագույն փորձի, ինչպես նաև USAID/PRIP ծրագրի փորձագետների և ՀՀ ԱՍՀՆ աշխատանքային խմբի անդամների մասնագիտական փորձի վրա:

Այս կողմից մշակված հաշվետվությունը բաղկացած է **երեք մասերից**, որոնք միջոցով, ներկայացնում է փորձարկված մեթոդաբանության գործնական կիրառման ուժեղ և թույլ կողմերը, առաջարկվող ցուցանիշների հավաքագրման մոտեցումները, ինչպես նաև ընտրված ծրագրերի հիման վրա տալիս է Հայաստանի կենսաթոշակային համակարգի ժողովրդագրական, տնտեսական, ֆինանսական կայունության և շահառուների գոհունակության ցուցանիշների վերլուծության արդյունքները:

Սույն փաստաթուղթը ներկայացնում է արդյունքի վրա հիմնված մշտադիտարկման և գնահատման մեթոդաբանությամբ «Աշխատանքային կենսաթոշակներ» ծրագրի վերլուծության ամփոփագիրը:

Երախտիքի խոսք

ԱՄՆ ՄԶԳ ֆինանսավորմամբ իրականացվող Կենսաթոշակային բարեփոխումների իրականացման ծրագիրն իր երախտիքի խոսքն է ուղղում ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարար Արտեմ Ասատրյանին՝ իր գերատեսչության բոլոր կառույցների հետ սույն նախաձեռնության շրջանակում արդյունավետ համագործակցության հնարավորության և պայմանների ապահովման համար:

Ծրագիրն իր առանձնակի երախտիքն է ուղղում ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարի տեղակալ, Աշխատանքային խմբի համակարգող տիկին Սոնա Հարությունյանին՝ աշխատանքների արդյունավետ ուղղորդման և սերտ համագործակցության համար:

Ծրագիրը շնորհակալություն է հայտնում նաև աշխատանքային խմբի բոլոր անդամներին՝ իրենց ժամանակի, ակտիվ մասնակցության և մասնագիտական ներդրումների համար:

Ծրագրի մասնագետներն հատուկ շնորհակալություն են հայտնում ՀՀ սոցիալական ապահովության պետական ծառայության պետ Արմեն Աբրահամյանին՝ շահավետ աջակցության համար, ինչպես նաև ՀՀ ՄԱՊԾ կենտրոնական գրասենյակի և տարածքային բաժինների աշխատակիցներին՝ մասնավորապես կենտրոնական գրասենյակի Տեղեկատվական տեխնոլոգիաների և ռիսկերի կառավարման և Ֆինանսատնտեսագիտական և հաշվապահական հաշվառման վարչություններին՝ տրամադրած տեղեկատվության և իրենց ժամանակի համար:

Ծրագիրը շնորհակալություն է հայտնում AM Partners Խորհրդատվական ընկերությանը՝ սույն նախաձեռնության շրջանակում շահառուների կարծիքի ուսումնասիրության իրականացման համար:

Ծրագիրը հատուկ շնորհակալություն է հայտնում ՀՀ ազգային վիճակագրական ծառայության Ժողովրդագրության, Սոցիալական վիճակագրության, Աշխատանքի շուկայի և զբաղվածության, Տնային տնտեսությունների կենսամակարդակի վիճակագրության բաժիններին՝ գրավոր հարցումներին արագ արձագանքելու և տեղեկատվության տրամադրման հարցում լավագույնս աջակցելու համար:

Ծրագիրը շնորհակալություն է հայտնում նաև բոլոր այն կենսաթոշակառուներին ովքեր մասնակցել են հետազոտությանը և ֆոկլուս խումբ քննարկումներին, ինչպես նաև ՀՀ ՄԱՊԾ հետ պայմանգիր ունեցող բանկերի և Հայփոստի աշխատակիցներին՝ տրամադրած տեսակետների ու արժեքավոր տեղեկատվության համար:

1. «ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ԿԵՆՍԱԹՈՇԱԿՆԵՐ» ԾՐԱԳՐԻ ԱՐԴՅՈՒՆՔԻ ՎՐԱ ՀԻՄՆՎԱԾ ՄՇՏԱՐԻՏԱՐԿՄԱՆ ԵՎ ԳՆԱՀԱՏՄԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԸ

1.1. «Աշխատանքային կենսաթոշակներ» ծրագրի մշտադիտարկման փաստաթղթերը

Առաջարկվող մեթոդաբանության համաձայն, «Աշխատանքային կենսաթոշակներ» ծրագրի մշտադիտարկման փաստաթղթերն են՝

- Ծրագրի վավերագիրը,
- Ծրագրի ՄԳ անձնագիրը,
- Ծրագրի ՄԳ ցուցանիշների շրջանակը:

«Աշխատանքային կենսաթոշակներ» ծրագրի վավերագրում (տես հավելված Բ:1) տրված է ծրագրի գաղափարախոսությունը, մշակման նախապատմությունը, իրավական հիմքերը, վերջին տարիներին Հայաստանի կենսաթոշակային ապահովության համակարգում ընթացող բարեփոխումները և մասնավորապես «Աշխատանքային կենսաթոշակներ» ծրագրի զարգացումները: Վավերագրում համառոտ նշված է նաև Սոցիալական ապահովության պետական ծառայության՝ որպես «Աշխատանքային կենսաթոշակներ» ծրագրի իրականացնող կառույցի նախապատմությունը:

Ինչպես նշված է Ծրագրի ՄԳ վավերագրում, Ծրագրի իրականացմամբ ՀՀ պետական բյուջեի միջոցների հաշվին երաշխավորվում է քաղաքացիների սոցիալական ապահովության իրավունքի իրականացումը, քաղաքացիներին տրամադրելով աշխատանքային՝ տարիքային, արտոնյալ պայմաններով, երկարամյա ծառայության, հաշմանդամության, կերակրողին կորցնելու դեպքում տրվող, մասնակի, կենսաթոշակներ: Կենսաթոշակի իրավունք տվող պայմանները և շահառուների շրջանակը սահմանված են «Պետական կենսաթոշակների մասին» ՀՀ օրենքով: ՄԳ համար ելակետային տարում՝ 2014թ. -ին աշխատանքային կենսաթոշակառուների թիվը կազմել է 453917 մարդ, իսկ աշխատանքային կենսաթոշակների վճարմանն ուղղված ֆինանսական միջոցները՝ 195.7 մլրդ դրամ կամ ՀՆԱ-ի 4.1%-ը:: 2014թ. -ին միջին կենսաթոշակը կազմել է 30962 դրամ:

«Աշխատանքային կենսաթոշակներ» ծրագրի անձնագիրը պարունակում է ծրագրի գործունեության գնահատման համար կարևոր ցուցանիշների վերաբերյալ թիրախներն ու կանխատեսումները մշակելու հիմքերը (տես հավելված Բ:2): Հիմնական փաստաթղթերը, որոնք օգտագործվել են Ծրագրի որակական ու քանակական արդյունքների սահմանման համար հետևյալն են.

- ՀՀ Կառավարության 2014-25թթ. -ի Հեռանկարային զարգացման ծրագիր;
- ՀՀ կառավարության ծրագիր 2014թ.
- ՀՀ ՄԺԾԾ 2014-2016թթ.; 2016-2018թթ.

Ծրագրի ընթացիկ և հեռահար նպատակները, ծրագրի խնդիրներն ու գործողությունները սահմանվել են հիմք ընդունելով «Պետական կենսաթոշակների մասին» ՀՀ օրենքը և վերջինիս կիրարկումն ապահովող կառավարության որոշումները:

Այսպիսով ծրագրի ընթացիկ նպատակն է Պետական բյուջեի միջոցների հաշվին օրենքով սահմանված դեպքերում և կարգով ՀՀ քաղաքացիներին, ՀՀ երկքաղաքացիներին, օտարերկրյա քաղաքացիներին կամ քաղաքացիություն չունեցող անձանց պետական աշխատանքային կենսաթոշակ տրամադրելը:

Ծրագրի հեռահար նպատակն է կենսաապահովման նվազագույն բյուջեի չափի հետ համադրելի պետական կենսաթոշակի նվազագույն չափ ապահովելը՝ կենսաթոշակային համակարգի ֆինանսական կայունության պայմաններում:

Համաձայն ՄԳ անձնագրի, Ծրագրի շրջանակում իրականացվում են հետևյալ գործողությունները՝

- Աշխատանքային կենսաթոշակի նշանակում
- Աշխատանքային կենսաթոշակի վերահաշվարկում
- Աշխատանքային կենսաթոշակ ստանալու իրավունքի դադարեցում և վերականգնում
- Աշխատանքային կենսաթոշակի վճարման դադարեցում և վերսկսում
- Ծրագրի շրջանակներում իրականացվող այլ ծառայություններ:

Ծրագրի մշտադիտարկման ցուցանիշների շրջանակը մշակվել է հիմք ընդունելով Ծրագրի ՄԳ անձնագրում նշված գործողությունները և ծրագրի գործունեության հիմնական ոլորտները:

ԱԽ քննարկման արդյունքում և հիմք ընդունելով USAID/PRIP միջազգային փորձագետի առաջարկները, «Աշխատանքային կենսաթոշակներ» ծրագրի անձնագրում առանձնացվեցին ծրագրի համար կարևոր 9 ոլորտներ՝

1. Համակարգի մասնակիցները և ժողովրդագրություն
2. Աշխատանքային կենսաթոշակներ ծրագրի բեռը տնտեսության վրա
3. Ծախսերը (աշխատանքային կենսաթոշակների վճարման համար հատկացվող գումարներ)
4. Կենսաթոշակային համակարգի ֆինանսական կայունությունը
5. Աշխատանքային կենսաթոշակի թիրախավորումը
6. Կենսաթոշակային համակարգի գործունեության արդյունավետությունը
7. Աշխատանքային կենսաթոշակառուների բարեկեցությունը և եկամտի աղբյուրը
8. Կենսաթոշակառուների բավարարվածությունը մատուցվող ծառայություններից
9. Կենսաթոշակային համակարգի աջակցությունը հասարակության կողմից:

Նշված 9 ոլորտների համար ԱԽ անդամները մշակեցին **109 անուն ցուցանիշներ**, որոնք, եթե դիտարկվեն ըստ ենթախմբերի, օրինակ ըստ սեռի, կամ կենսաթոշակի տեսակի կամ բնակության վայրի, պահանջում են հավաքագրել **ավելի քան 470 ցուցանիշներ**:

Ծրագրի ՄԳ փաստաթղթերի և ցուցանիշների մասին ձևավորված առաջարկություններն ամփոփված են սույն հաշվետվության առաջին մասում՝ ՄԳ մեթոդաբանության մասով առաջարկությունների բաժնում:

2. «Աշխատանքային կենսաթոշակներ» ծրագրի մշտադիտարկման ցուցանիշների վերլուծությունը՝ ՄԳ հաշվետվություն

2.1 Նախաբան

Կենսաթոշակային եկամտի տրամադրումը կարևորագույն և չափազանց զգայուն սոցիալական խնդիր է Հայաստանի Հանրապետության համար: Պետական բյուջեից ծրագրին հատկացվող ֆինանսավորման չափերով «Աշխատանքային կենսաթոշակներ» ծրագիրը համարվում է Հայաստանի սոցիալական պաշտպանության համակարգի ամենամեծ ծրագիրը: Ծրագրին հատկացվող ֆինանսական միջոցները տարեկան կազմում են երկրի համախառն ներքին արդյունքի 4.1-4.2 տոկոսը:

«Աշխատանքային կենսաթոշակներ» ծրագրի արդյունքների վրա հիմնված մշտադիտարկումն ու գնահատումը հնարավորություն կընձեռի Ծրագրի գործունեության և արդյունքների մասին տեղեկատվության հավաքագրման ու վերլուծության միջոցով հետևել Ծրագրի հեռահար և ընթացիկ նպատակներին հասնելու ընթացքին, Ծրագրի անձնագրում տեղ գտած որակական և քանակական ցուցանիշների վերլուծության միջոցով հասկանալ, արդյո՞ք Ծրագրի իրականացումը բերում է նախանշված արդյունքների և եթե ոչ, ապա որոնք են հիմնական խոչընդոտները, գնահատել Ծրագրի ազդեցությունը, վեր հանել Ծրագրի արդյունավետության ապահովման հնարավոր ռիսկերն ու խոչընդոտները և ժամանակին մշակել ու իրականացնել միջոցառումներ՝ նախանշված նպատակներին հասնելու համար:

Մշտադիտարկման ցուցանիշները վերլուծությունն իրականացվել է հետևյալ տրամաբանությամբ. ներկայացվել է Ծրագրի իրականացման ընթացքը, տրվել են մեկնաբանություններ նախանշված թիրախներից շեղումների և դրանց պատճառների վերաբերյալ, ներկայացվել են կենսաթոշակային ապահովության քաղաքականության իրականացման և Ծրագրի արդյունավետության գնահատման տեսանկյունից առավել կարևոր ցուցանիշներն ու դրանց միջոցով կատարվել է Ծրագրի ամփոփ գնահատում:

Ելնելով Ծրագրի՝ մշտադիտարկման անձնագրում նշված հեռահար և ընթացիկ նպատակներից, Ծրագրի գնահատումը կատարվել է հետևյալ հարցադրումների շրջանակում.

- որքանով է Ծրագրի իրականացումը նպաստում կանխելու կենսաթոշակատուների շրջանում աղքատության խորացումը կամ իսպառ հաղթահարելուն, որպես չափանիշ ընդունելով նվազագույն և միջին աշխատանքային կենսաթոշակների և նվազագույն սպառողական զամբյուղի հարաբերակցությունը,
- արդյո՞ք Ծրագրի շրջանակում ապահովվում է արժանապատիվ կենսամակարդակ կենսաթոշակատուների համար, որպես չափանիշ ընդունելով փոխհատուցման գործակցը,

- պահպանվում է արդյոք սերունդների միջև արդարությունը՝ ինչը կարևորվում է հատկապես ժողովրդագրական վիճակի փոփոխությունների ֆոնին, քանի որ խոսքը վերաբերում է սերունդների միջև կենսաթոշակի տրամադրման ֆինանսական բեռը կրելուն: Որքանով է գործող կենսաթոշակային համակարգը կարողանում կիսել այդ բեռը ներկա և գալիք սերունդների միջև՝ դիտարկելով կենսաթոշակային տարիքը, կենսաթոշակառուների կենսամակարդակը և այլն,
- ինչպիսի՞ն է ֆինանսական կայունության ապահովումը՝ հաշվի առնելով համակարգին հատկացումներ կատարողների և համակարգի ծախսերի վերաբերյալ տեղեկատվությունը:

Այսպիսով, վերլուծության նպատակն է գնահատել կենսաթոշակային համակարգի արդյունավետությունը՝ ելնելով ֆինանսական կայունության ապահովման պայմաններում արդար և համարժեք կենսաթոշակներ տրամադրելու հնարավորություններից, նկատի ունենալով ինչպես երկրի սոցիալ-տնտեսական, այնպես էլ համակարգի վարչարարության բարելավման, տեղեկատվական տեխնոլոգիաների կատարելագործման, ծառայությունների մատուցման որակի բարելավման ընձեռած հնարավորությունները:

2.2 «Աշխատանքային կենսաթոշակներ» ծրագրի գնահատման ամփոփագիրը

Ծրագրի ՄԳ հաշվետվության ամփոփագիրը կազմվել է՝ հաշվի առնելով Ծրագրի ՄԳ անձնագրում նշված՝ ընթացիկ և հեռահար նպատակները, Ծրագրի իրականացումից ակնկալվող արդյունքները:

Հայաստանի տնային տնտեսությունների գրեթե կեսը՝ 48-49 տոկոսն ունի առնվազն մեկ անդամ, ով ստանում է աշխատանքային կենսաթոշակ, ուստի կենսաթոշակային քաղաքականության ցանկացած փոփոխություն անմիջապես իր արձագանքն է ստանում Հայաստանի յուրաքանչյուր երկրորդ ընտանիքում:

«Աշխատանքային կենսաթոշակներ» ծրագրի ընթացիկ նպատակն է պետական բյուջեի միջոցների հաշվին օրենքով սահմանված դեպքերում և կարգով պետական աշխատանքային կենսաթոշակ տրամադրելը:

Աշխատանքային կենսաթոշակատուները 2015թ.-ին կազմել են ՀՀ աշխատունակ տարիքի և աշխատունակ տարիքից բարձր տարիքի բնակչության 18.5%-ը Կենսաթոշակատուների գերակշռող մեծամասնությունը՝ 65.9%-ը 2015թ.-ին ստացել է տարիքային աշխատանքային կենսաթոշակ, հաջորդ խոշոր խումբը կազմել են հաշմանդամության կենսաթոշակատուները՝ 27.7%, կերակրողին կորցնելու կենսաթոշակատուների բաժինը կազմել է 2.3%, վաղաժամկետ կենսաթոշակատուները (արտոնյալ, երկարամյա, մասնակի)՝ 4.1%: Կենսաթոշակատուների թվաքանակի՝ ըստ կենսաթոշակի տեսակների, տեսակարար կշիռները 2012-2015թթ. ընթացքում էական փոփոխությունների չեն ենթարկվել: Բացառություն են կազմում երկարամյա ծառայության և արտոնյալ պայմաններով կենսաթոշակատուների թվաքանակները՝ 2012-2015թթ. ընթացքում նրանց բացարձակ թվաքանակի և տեսակար կշիռների նվազումը պայմանավորված է համապատասխան մասնագիտություններով և պաշտոններում աշխատողների թվաքանակի կրճատմամբ:

1990 թվականից ի վեր ՀՀ բնակչության տարիքային կազմում տեղի են ունեցել հասարակության ծերացման մասին վկայող էական փոփոխություններ. 65 և բարձր տարիքի բնակչության տեսակարար կշիռը բնակչության ընդհանուր թվաքանակում 2014 թվականին 1990թ. համեմատ գրեթե կրկնապատկվել է՝ 5.6%-ից հասնելով 10.6%-ի: Բնակչության տարիքային կառուցվածքի փոփոխությունը բերել է բնակչության խնամառության գործակցի (65+/15-64 տարեկան բնակչության թվաքանակի հարաբերակցության) փոփոխման՝ այս գործակցիցը 1990թ. համեմատ նույնպես ավելացել է մոտ 2 անգամ՝ 8.7% -ից հասցնելով 15.1%-ի:

Կենսաթոշակային համակարգի խնամառության գործակցիցը (ընդամենը կենսաթոշակատուների թվաքանակ/ընդամենը հատկացում կատարողների թվաքանակ հարաբերակցություն)², 2012-2015թթ. ընթացքում եղել է հարաբերականորեն կայուն (ըստ տարիների այն տատանվում է 0.78-ից 0.83-ի սահմաններում) և վկայում է այն մասին, որ մեկ

² Խնամառության գործակցի միջազգայնորեն ընդունված սահմանման համաձայն, համակարգի խնամառության գործակցիցը կենսաթոշակատուների և համակարգին հատկացումներ կատարողների (ովքեր հատկացումներ կատարելու արդյունքում ձեռք են բերում կենսաթոշակ ստանալու իրավունք) թվաքանակների հարաբերակցությունն է (OECD, Glossary of Statistical Terms, <https://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=5303>):

կենսաթոշակառուի կենսաթոշակը ֆինանսավորում է համակարգին հատկացում կատարող մոտավորապես մեկ քաղաքացի³, մինչդեռ համակարգի ֆինանսական կայունության ապահովման համար, միջազգային փորձի համաձայն, մեկ կենսաթոշակառուի հաշվով անհրաժեշտ է առնվազն 3 հատկացում կատարող (ինչի դեպքում խնամառության գործակիցը կկազմեր 0.33%): Իրավիճակն ավելի վատ է **սահմանային խնամառության գործակցի** (նոր կենսաթոշակառուներ/նոր հարկատուներ թվաքանակների հարաբերակցության) դեպքում՝ 2012-2015թթ. այն տատանվել է 1.52-1.76-ի սահմաններում: Սա վկայում է այն մասին, որ յուրաքանչյուր տարի կենսաթոշակառուների շարքերը համալրող նոր կենսաթոշակառուների թվաքանակն ավելի մեծ է, քան աշխատանքի շուկա նոր մուտք գործողները:

Հետևաբար, եթե հայաստանյան կենսաթոշակային համակազմը ֆինանսավորվեր միայն եկամտային հարկից ստացվող մուտքերի հաշվին, ապա կունենար ֆինանսական կայունության լուրջ խնդիր: Սակայն նույնիսկ պետական բյուջեի ընդհանուր մուտքերի հաշվին ֆինանսավորվելու դեպքում էլ խնդիր է մնում կենսաթոշակների համարժեք մակարդակի ապահովումը:

Տարեցտարի կենսաթոշակ տրամադրելը դառնում է ավելի «թանկ» ինչպես 63 տարեկանում կյանքի սպասվող տևողության մասնակի բարելավման, այնպես էլ տարիքային կենսաթոշակի անցնելու՝ օրենքով սահմանված տարիքի (63 տարեկան) և կենսաթոշակի անցնելու փաստացի տարիքների (պայմանավորված վաղաժամկետ կենսաթոշակի անցնելու հնարավորությամբ) խզման պատճառով. տարիքային աշխատանքային կենսաթոշակի օրենքով սահմանված տարիքը աշխատանքային կենսաթոշակի անցնելու փաստացի տարիքից բարձր է՝ տղամարդկանց մոտ 0.6, իսկ կանանց մոտ 1.3 տարով: Կենսաթոշակառուների ամենամեծ խմբի՝ տարիքային աշխատանքային կենսաթոշակառուների (կենսաթոշակառուների 66%-ը) կենսաթոշակ ստանալու միջին տևողությունը 2012-2015թթ. նշանակալիորեն բարելավվել է. կանանց մոտ 2012թ. 18.6-ից՝ 2015թ. հասել է 24.5 տարվա, իսկ տղամարդկանց մոտ՝ 12.6-ից 17.1 տարվա համապատասխանաբար:

Կենսաթոշակային ցանկացած, և հատկապես սերունդների համերաշխության սկզբունքի վրա հիմնված համակարգի ֆինանսական կայունության հիմքը համակարգին հատկացումներ կատարող զբաղված քաղաքացիներն են: Եթե չեն ապահովվում անհրաժեշտ ծավալի հարկային մուտքեր, ապա պետության համար դժվարանում, երբեմն էլ անհնար է դառնում իր կողմից արդեն տրված (կենսաթոշակի հաշվարկման բանաձևի միջոցով) կենսաթոշակային խոստումների բավարարումը: 2015թ. ըստ նախնական տվյալների, ՀՀ տնտեսության մեջ զբաղված է եղել տնտեսապես ակտիվ բնակչության 80.2%-ը, որից միայն 55.3%-ն է կատարել կենսաթոշակային հատկացումներ՝ վճարել եկամտային հարկ⁴:

³ Համակարգին հատկացում կատարողների թվաքանակ/կենսաթոշակառուների թվաքանակ հարաբերակցությունը նույն երկուսը դիտարկում է հակառակ ծայրից՝ համակարգին հատկացում կատարող 1.2-ից 1.3 քաղաքացի, ըստ առանձին տարիների, ֆինանսավորում է մեկ կենսաթոշակառուի կենսաթոշակը:

⁴ Փաստարկը, թե հատկացումներ կատարողները չեն ձևավորում կենսաթոշակային իրավունք, հետևաբար ապագայում էլ համակարգից չեն ստանալու կենսաթոշակ ուստի կնվազի համակարգի ֆինանսական բեռը, թույլ է երկու պատճառով. նախ որ եկամտային հարկ չվճարող քաղաքացիների հանդեպ պետությունը նույնպես ունի

Թեև 2012-2015թթ ընթացքում համակարգին հատկացումներ կատարողների տեսակարար կշիռը զբաղվածների ընդհանուր թվաքանակում ավելացել է 8.5 տոկոսային կետով, այդուհանդերձ կենսաթոշակային համակարգում ընդգրկվածության մակարդակն ունի բարելավման պոտենցիալ. զբաղված բնակչության 44.7%-ը դուրս է մնացել կենսաթոշակային համակարգից (գյուղացիական տնտեսությունում և/կամ ոչ ֆորմալ այլ զբաղված լինելու պատճառով) և չի ձևավորում կենսաթոշակային իրավունք: **Մինչդեռ կենսաթոշակային ցանկացած համակարգ պետք է տրամադրի իրավական կարգավորման այնպիսի շրջանակ, որը բոլոր քաղաքացիներին հավասարաչափ հնարավորություն կընձեռի ակտիվ աշխատանքային կյանքի ընթացքում կուտակել բավարար կենսաթոշակային իրավունք:** Բազմաստիճան կենսաթոշակային համակարգի ներդրումը մասամբ է միայն լուծում քաղաքականության այս բացը: Կուտակային կենսաթոշակային 3-րդ բաղադրիչը թեև հնարավորություն է տալիս ոչ ֆորմալ զբաղվածություն ունեցող կամ գյուղացիական տնտեսության մեջ զբաղված քաղաքացիներին իրականացնելու կամավոր կուտակային կենսաթոշակային խնայողություններ, սակայն արդեն մոտ 4 տարի գործող կամավոր կենսաթոշակային բաղադրիչի մասնակիցների թվաքանակը 2016թ. մարտի վերջի դրությամբ կազմել է ընդամենը 816 մարդ: Վերջիններիս մասնակցությունը հիմնականում կամ համաֆինանսավորվում կամ ամբողջությամբ կատարվում է գործատուների կողմից: Սա նշանակում է, որ կամավոր կենսաթոշակային բաղադրիչի շրջանակում տրամադրվող հարկային արտոնությունները բավարար չեն կամավոր կենսաթոշակային խնայողությունները խրախուսելու համար: Ցածր է նաև բնակչության իրազեկվածության և որոշումներ կայացնելու համար անհրաժեշտ գիտելիքի մակարդակը⁵:

Աշխատանքային կենսաթոշակների ֆինանսավորումը Հայաստանում իրականացվում է պետական բյուջեի ընդհանուր մուտքերի հաշվին: Կենսաթոշակների ֆինանսավորմանն են ուղղվում սոցիալական ոլորտի համար հատկացվող ֆինանսական միջոցների ավելի քան 30%-ը, բյուջեի ընդամենը ծախսերի 16%-17%-ը և ՀՆԱ-ի մինչև 4.4%-ը:

Տնտեսության վրա կենսաթոշակների ֆինանսավորման բեռն ունի աճի միտում՝ պայմանավորված հասարակության ծերացմամբ: Միջազգային առանձին փորձագիտական գնահատականների համաձայն, հանրային ծախսերը կենսաթոշակների վրա՝ պայմանավորված կյանքի սպասվող տևողության բարելավմամբ, մոտակա հիսուն տարիների ընթացքում կավելանան ՀՆԱ-ի 1.5%-ից 2%-ով, նույնիսկ այն դեպքում, եթե հաշվի առնվեն հասարակության ծերացման ազդեցությունը մեղմող այնպիսի գործոններ, ինչպիսիք են աշխատուժի տնտեսական ակտիվության (ի հաշիվ զբաղվածության աճի) և կենսաթոշակային համակարգում ընդգրկվածության մակարդակների բարելավումը:

պարտավորություն և նրանց տրամադրելու է համապատասխան նպաստ, և երկրորդ՝ կենսաթոշակային համակարգի այդ թվացյալ բեռի թեթևացումը բեռ է ավելացնում սոցիալական պաշտպանության մեկ այլ ոլորտի՝ նպաստների համակարգի վրա:

⁵ 2013թ. -ին ԱՄՆ Միջազգային Զարգացման Գործակալության (ԱՄՆ ՄԶԳ) կողմից ֆինանսավորվող Կենսաթոշակային Բարեփոխումների Իրականացման Ծրագրի (PRIP) շրջանակներում իրականացված Կենսաթոշակային և սոցիալական ծառայությունների համակարգերի բարեփոխումների վերաբերյալ հանրային տեղեկացվածության, ընկալման և վերաբերմունքի ելակետային հետազոտություն:

ՀՀ աշխատանքային ռեսուրսների մոտ 28%-ը, իսկ զբաղված բնակչության 55%-ն է միայն ընդգրկված համակարգում, այսինքն՝ կատարում հատկացումներ համակարգին: **Կենսաթոշակային համակարգում բնակչության համարժեք ընդգրկվածության ապահովումը Հայաստանում կենսաթոշակային քաղաքականության լրջագույն մարտահրավերներից է:** Կենսաթոշակային համակարգում բնակչության ընդգրկվածության համարժեք մակարդակի ապահովումը համակարգի վարչարարության արդյունավետության ներկայիս բարձր մակարդակի պայմաններում կարող էր ապահովել հանրային ֆինանսների առավել արդյունավետ օգտագործում:

Եկամտային հարկ վճարողների թվաքանակի վերաբերյալ անհրաժեշտ ձևաչափով տեղեկատվության ստացումը թույլ կտա կատարել առավել համակողմանի վերլուծություն և իրատեսական կանխատեսումներ ինչպես հարկ վճարողների, այնպես էլ հարկային մուտքերի վերաբերյալ: Կարևորվում է նշված տեղեկատվությունը տրամադրող կառույցի/կառույցների հետ գործընկերային հարաբերությունների կառուցումը և անհրաժեշտ պարբերականությամբ ու ձևաչափով տեղեկատվության ստացումը:

Կենսաթոշակային համակարգի ֆինանսավորման համար հատկացված միջոցների 99%-ն ուղղվում է աշխատանքային կենսաթոշակների վճարմանը, մնացած 1%-ի հաշվին ֆինանսավորվում են համակարգի աշխատողների աշխատավարձի, իրազեկման և այլ վարչական ծախսերը:

Վարչական ծախսերի գերակշռող մասն ուղղվում է համակարգի աշխատողների աշխատավարձի ֆինանսավորմանը: Ընդ որում, աշխատավարձի ֆինանսավորման ծախսերի բաժինը 2012-2015թթ. դրսևորել է անընդհատ աճի միտում. 2012թ. 74%-ից 2015թ. այն հասել է 85%-ի: **Համակարգի իրազեկման աշխատանքների ֆինանսավորմանն ուղղվող առանց այն էլ աննշան միջոցները (0.1-0.6% 2012-2014թթ.) 2015թ. ընդհանրապես զրոյացվել են:**

Աշխատանքային կենսաթոշակների վճարման ծախսերի գերակշռող մասը՝ 69.2%-ը 2014թ. բաժին է ընկել կենսաթոշակատուների ամենամեծ խմբի՝ տարիքային կենսաթոշակատուների կենսաթոշակների ֆինանսավորմանը, ծախսերի մյուս խոշոր հոդվածը հաշմանդամության կենսաթոշակների ֆինանսավորման ծախսերն են՝ 25.7%, մնացած 5.1%-ը բաժին է ընկնում այլ տեսակի կենսաթոշակների ֆինանսավորմանը: **Մեկ կենսաթոշակատուի հաշվով կենսաթոշակային ծախսերն ամենաբարձրն են երկարամյա ծառայության կենսաթոշակատուների համար, իսկ ամենացածրը՝ կերակրողին կորցնելու դեպքում կենսաթոշակատուների համար:**

Կենսաթոշակային համակարգի ծախսը մեկ կենսաթոշակատուի հաշվով 2012թ. -ից ի վեր աճի միտում է դրսևորել՝ 377.7 հազար դրամից 2015թ. հասնելով 482.4 հազար դրամի կամ ավելանալով 27.7%-ով: Աճի միտում են դրսևորել նաև մեկ հարկատուի հաշվով համակարգի մուտքերը՝ համապատասխանաբար 402.6 և 515.7 հազար դրամ կամ 28.1%-ով:

2012թ. համեմատ 2015թ.-ին մեկ կենսաթոշակատուի հաշվով ծախսերի և մեկ հարկատուի հաշվով մուտքերի աճի տեմպերը բավական մոտ են եղել, սակայն պատկերն այլ էր 2013 և 2014 թվականներին. **2012թ. համեմատ, 2013թ. և 2014թ. մեկ հարկատուի հաշվով հարկային մուտքերի աճի տարեկան տեմպերն ավելի բարձ են եղել (11.6% և 22.6% համապատասխանաբար), քան մեկ կենսաթոշակատուի հաշվով**

կենսաթոշակային ծախսերի աճի տարեկան տեմպերը (-0.5% և 14.7% համապատասխանաբար): Դա էլ նպաստել է, որ 2012-2015թթ. ընթացքում կենսաթոշակային համակարգի խնամառության համեմատաբար կայուն մակարդակի պայմաններում, կենսաթոշակային համակարգի հաշվեկշիռը՝ եկամտային հարկից ստացվող մուտքերի և կենսաթոշակային համակարգի ծախսերի տարբերությունը, լինի դրական:

Կենսաթոշակային համակարգի ֆինանսական կայունության և տրամադրվող կենսաթոշակների համարժեքության տեսանկյունից հետաքրքրություն է ներկայացնում մեկ կենսաթոշակառուի հաշվով ծախսեր/մեկ հարկատուի հաշվով մուտքեր հարաբերակցությունը: **Ըստ առանձին տարիների մեկ հարկատուի կողմից կատարված եկամտահարկի հատկացումների 84%-ից 95%-ն ուղղվել է մեկ կենսաթոշակառուի կենսաթոշակային ծախսը ֆինանսավորելուն:** Հետևաբար, կարելի է պնդել, որ կենսաթոշակային համակարգի «ֆինանսական կայունությունը» վտանգված է նույնիսկ տրամադրվող ոչ բարձր կենսաթոշակների պարագայում:

Այսպիսով կենսաթոշակային համակարգի «վճարունակության» ընդլայնման և ֆինանսական կայունության ապահովման տեսանկյունից կարևորվում է համակարգի ֆինանսական մուտքերի վրա ազդող երեք հիմնական գործոններից յուրաքանչյուրի՝ 1) **հատկացումներ կատարողների թվաքանակ, 2) աշխատավարձերի մակարդակ և 3) հատկացումների դրույքաչափ,** դերի բարձրացմանը նպաստող խթանիչ մեխանիզմների հստակեցումն ու կիրառումը (խոսքը ֆորմալ զբաղվածության դերի և փաստացի վճարվող աշխատավարձերի թափանցիկության, ինչպես նաև համակարգին հատկացումներ կատարողների թվաքանակի ավելացման մասին է):

«Աշխատանքային կենսաթոշակներ» ծրագրի հեռահար նպատակն է ապահովել կենսապահովման նվազագույն բյուջեի չափի հետ համադրելի պետական կենսաթոշակ, միաժամանակ ապահովելով համակարգի ֆինանսական կայունությունը:

Կենսաթոշակային եկամտի չափի համեմատումը նվազագույն սպառողական զամբյուղի, աղքատության գծի ու ծայրահեղ աղքատության գծի հետ (կենսաթոշակի չափի համարժեքությունն նեղ իմաստով) թույլ է տալիս հասկանալ, թե որքանով է կենսաթոշակային եկամուտը թույլ տալիս բավարարել անձի հիմնական կարիքները, որքանով է այն կանխարգելում կամ մեղմում աղքատությունը: **Արդեն 2012թ.-ին տրամադրվող աշխատանքային կենսաթոշակները 23.1%-ով գերազանցել են ծայրահեղ կամ պարենային աղքատության գիծը և կենսաթոշակների անընդհատ ավելացման արդյունքում կենսաթոշակ/ծայրահեղ աղքատության գիծ հարաբերակցությունը 2015թ. կազմել է 150.7%:** Սակայն հիմնական կարիքների բավարարման և տարեցների շրջանում աղքատության կանխարգելման իմաստով աշխատանքային միջին կենսաթոշակը հեռու է համարժեք լինելուց. միջին կենսաթոշակ/աղքատության գիծ հարաբերակցությունը 2012թ-ի 69.5%-ից 2015թ. հասել է 85.2%-ի, իսկ միջին կենսաթոշակ/ՆԱԶ հարաբերակցությունը կազմել է 60% և 75.8% համապատասխանաբար:

Մերումդների համերաշխության սկզբունքի վրա հիմնված կենսաթոշակային համակարգը Հայաստանում չի երաշխավորում անհատի անձնական եկամտին/ կատարած հատկացումներին համարժեք փոխհատուցում (համարժեքություն լայն իմաստով), այն ուղղված է նվազագույն կարիքների բավարարմանը, թեև կենսաթոշակների փաստացի

մակարդակն այսօր չի ապահովում նաև նեղ իմաստով այդ համարժեքությունը: Կենսաթոշակային ծախսերը, կազմելով սոցիալական ապահովության համակարգի ծախսերի ամենամեծ հոդվածը, չեն կարողանում մեղմել սպառման կտրուկ անկումը կենսաթոշակի անցնելիս:

Նախքան կենսաթոշակի անցնելն ունեցած կենսամակարդի ապահովման և սպառման կրճատումը մեղմելու տեսանկյունից տրամադրվող կենսաթոշակները շարունակում են մնալ ցածր և հեռու համարժեք լինելուց: Փոխհատուցման գործակիցը, հաշվարկած որպես միջին կենսաթոշակ/միջին անվանական աշխատավարձ հարաբերակցություն (ՓԳ_{սս}), 2012թ. 27.6%-ից 2015թ. իջել է մինչև 22.3%: Քանի որ աշխատանքային կենսաթոշակը չհարկվող՝ տնօրինվող եկամուտ է, ուստի ավելի նպատակահարմար է դիտարկել փոխհատուցման գործակիցը, հաշվարկած որպես միջին կենսաթոշակ/միջին տնօրինվող աշխատավարձ հարաբերակցություն (ՓԳ_{սս}): Թեև ՓԳ_{սս}-ն մի փոքր ավելի բարձր է, քան ՓԳ_{սս}-ն (2012թ. այն կազմել է 36.5%, իսկ 2015թ.՝ 29.8%), այնուամենայնիվ կենսաթոշակի անցնելուց հետո կենսաթոշակառուն ստիպված է այնուամենայնիվ, իր սպառումը կրճատել 70-75%-ով:

Աշխատանքային կենսաթոշակի բաղադրիչներից է հիմնական կենսաթոշակը (ՀԿ): Ընդհանրապես, ՀԿ-ի նպատակը նվազագույն կենսամակարդակի ապահովումն է և աղքատության հաղթահարումը տարեցների շրջանում: Հիմնական կենսաթոշակի ներկա մակարդակն ակնհայտորեն հեռու է նվազագույն կենսամակարդակի ապահովման համար բավարար լինելուց՝ թեև 2015թ.-ին այն 2014թ. համեմատ աճել է այնուամենայնիվ կազմում է ընդամենը ՆԱԶ 58.5%-ը:

Կենսաթոշակային համակարգի ֆինանսավորմանն ուղղվող միջոցների ներկա մակարդակի պայմաններում տրամադրվող աշխատանքային կենսաթոշակները թե՛ նեղ (ՆԱԶ հետ համեմատելու դեպքում՝ հիմնական կարիքների բավարարում) և թե՛ լայն (տնօրինվող աշխատավարձի հետ համեմատելու դեպքում՝ անհատական սպառման կրճատման մեղմում կենսաթոշակի անցնելուց հետո) իմաստով չի կարելի համարել համարժեք:

Կենսաթոշակային համակարգը հավասարակշռված է, եթե համակարգի մուտքերն ու ծախսերը հավասար են: Հաշվարկները ցույց են տալիս, որ այսօր ՀՀ կենսաթոշակային համակարգի մուտքերը (եթե պայմանականորեն ընդունենք, որ դա եկամտային հարկի հավաքագրումից ստացված մուտքերն են) և ծախսերը հնարավոր կլինեք հավասարակշռել (2014թ. կենսաթոշակի միջին չափը անփոփոխ պահելու դեպքում) եկամտային հարկի 17% միջին դրույքաչափի (հաշվարկած միջին աշխատավարձի համար⁶) պարագայում: Հետևաբար, կարելի է ասել, որ եկամտային հարկի այսօր գործող փաստացի միջին 25.9% դրույքաչափի 17%-ն ուղղվում է կենսաթոշակների ֆինանսավորմանը, իսկ մնացած 8.9%-ն ուղղվում է սոցիալական կամ ոչ սոցիալական այլ ծրագրերի ֆինանսավորմանը:

⁶ Եկամտային հարկի միջին դրույքաչափերը հաշվարկվել են միջին աշխատավարձի համար: Հաշվարկներն առավել ճշգրիտ կլինեին, եթե մեր տրամադրության տակ ունենայինք եկամտային հարկ վճարողների՝ ըստ աշխատավաճի չափի, թվաքանակի վերաբեյալ տեղեկատվությունը:

Ընդհանրապես, կենսաթոշակային համակարգի ֆինանսական կայունության խնդրի լուծումը հակազդում է կենսաթոշակների համարժեքության ապահովմանը: Հաշվարկների համաձայն, **եթե նույնիսկ հավաքագրված ամբողջ եկամտային հարկն այսօր Հայաստանում ուղղվեր աշխատանքային կենսաթոշակների վճարմանը, մինչև նույն է հաղթահարելի առավելագույն փոխահատուցման գործակիցը միջին աշխատավարձ ստացողների համար չէր գերազանցի 35%-ը**, իսկ միջին աշխատավարձից բարձր աշխատավարձ ստացող մասնակիցների համար ՓԳ-ը կլիներ անհամեմատ ավելի ցածր:

Կատարված մեկ այլ հաշվարկի համաձայն աշխատանքային միջին կենսաթոշակը բարձրացնելու և անվանական աշխատավարձի նկատմամբ 40% ՓԳ ապահովելու համար, աշխատավարձի 2014թ. մակարդակը հաստատուն պահելու դեպքում, կարիք կլինի.

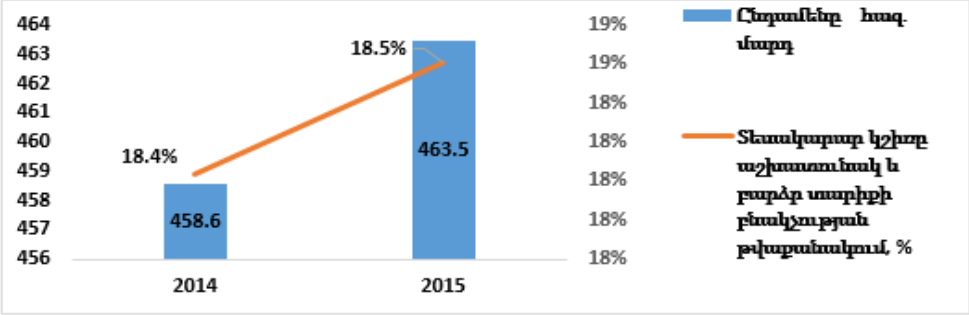
- կամ եկամտային հարկ վճարողների թվաքանակը պահել հաստատուն և եկամտային հարկի միջին դրույքաչափը բարձրացնել մինչև 30%, ինչն անընդունելի է, քանի որ հարկերի դրույքաչափի բարձրացումը կարող է ճիշտ հակառակ ազդեցությունն ունենալ համակարգի մուտքերի վրա՝ բերել դրանց կրճատման և ստվերի ավելացման,
- կամ եկամտային հարկի միջին դրույքաչափը պահել հաստատուն, իսկ եկամտային հարկ վճարողների թվաքանակը՝ 2014թ. 611.1 հազարից ավելացնել մինչև 707.3 հազարի՝ բարձրացնելով համակարգում մասնակցության մակարդակը:

Հետևաբար, աշխատանքային կենսաթոշակների բարձրացման և համարժեքության տեսանկյունից ընդունելի ՓԳ ապահովելու նպատակով կարևորվում է համակարգում ընդգրկվածության մակարդակի բարձրացումը՝ եկամտային հարկ վճարողների թվաքանակի ավելացումը(տես նաև ներդիր 8):

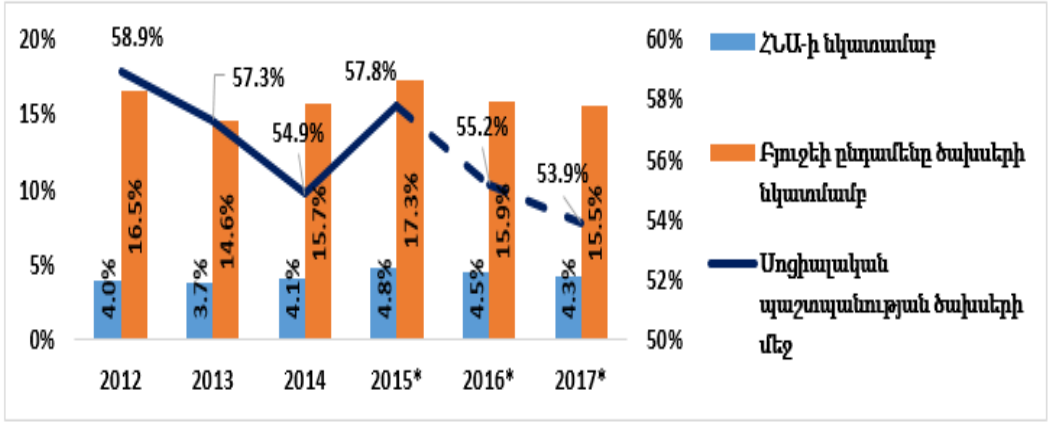
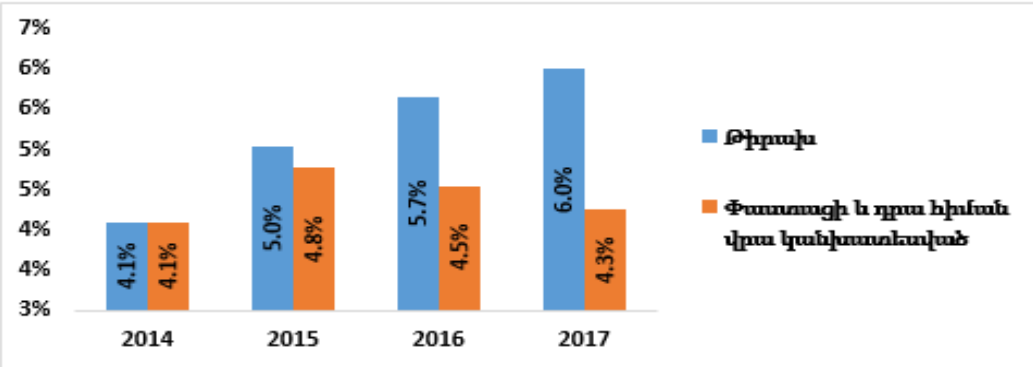
«ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ԿԵՆՍԱԹՈՇԱԿՆԵՐ» ԾՐԱԳԻՐ.

ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ԿԱՅՈՒՆՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԿԵՆՍԱԹՈՇԱԿՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐԺԵՔՈՒԹՅԱՆ ՄԳ ՀԻՄՆԱԿԱՄՆ ՑՈՒՑԱՆԻՇՆԵՐԸ

<i>ՑՈՒՑԱՆԻՇ</i>	<i>ԴԻՆԱՄԻԿԱ</i> (*-ով նշված են ցուցանիշի՝ կանխատեսմամբ/գնահատմամբ ստացված արժեքները)																		
I. ԺՈՂՈՎԸՐԴԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ																			
<i>Բնակչության խնամառության գործակից</i> (63+ բնակչություն/16-62 տարեկան բնակչություն հարաբերակցությունը)	2012թ.	2013թ.	2014թ.	2015թ.*															
	17.8%	18.3%	18.8%	18.9%															
<i>Կենսաթոշակային համակարգի խնամառության գործակից</i> (կենսաթոշակառուներ/եկամտային հարկ վճարողներ հարաբերակցություն)	2012թ.	2013թ.	2014թ.	2015թ.*															
	82.5%	74.3%	75.0%	74.4%															
<i>Կյանքի սպասվող տևողությունը ծննդից, տարի</i>	2012թ.	2013թ.	2014թ.	2015թ.*															
	Կին	77.5	77.9	78.1															
	Տղամարդ	70.9	71.5	71.8															
<i>Կյանքի սպասվող տևողությունը 63 տարեկանում, տարի</i>	2012թ.	2013թ.	2014թ.	2015թ.*															
	Կին	18.4	18.5	18.9															
	Տղամարդ	15.2	15.6	14.9															
<i>Կենսաթոշակ ստանալու միջին տևողությունը</i>	<table border="1" style="display: none;"> <caption>Կենսաթոշակ ստանալու միջին տևողությունը (տարի)</caption> <thead> <tr> <th>Տարի</th> <th>Տղամարդ</th> <th>Կին</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>2012</td> <td>12.6</td> <td>18.6</td> </tr> <tr> <td>2013</td> <td>12.5</td> <td>18.4</td> </tr> <tr> <td>2014</td> <td>11.7</td> <td>17.5</td> </tr> <tr> <td>2015</td> <td>17.1</td> <td>24.5</td> </tr> </tbody> </table>				Տարի	Տղամարդ	Կին	2012	12.6	18.6	2013	12.5	18.4	2014	11.7	17.5	2015	17.1	24.5
Տարի	Տղամարդ	Կին																	
2012	12.6	18.6																	
2013	12.5	18.4																	
2014	11.7	17.5																	
2015	17.1	24.5																	
<i>Օրենքով սահմանված և փաստացի կենսաթոշակային տարիք</i>	<p>Աշխատանքային կենսաթոշակ վճարելը դառնում է ավելի «թանկ» ինչպես կյանքի սպասվող միջին տևողության բարելավման արդյունքում, այնպես էլ վաղաժամկետ կենսաթոշակի իրավունք տվող կենսաթոշակի տեսակների առկայությամբ, ինչը բերել է կենսաթոշակի անցնելու օրենքով սահմանված և փաստացի տարիքների խզման. կենսաթոշակի անցնելու փաստացի տարիքն օրենքով սահմանված տարիքից ցածր է՝ տղամարդկանց մոտ 0.6, իսկ կանանց մոտ 1.3 տարով:</p>																		

ՅՈՒՑԱՆԻՇ	ԴԻՆԱՄԻԿԱ	ԳՆԱՀԱՏՈՒՄ																				
II. ԿԵՆՍԱԹՈՇԱԿԱՑՅԻՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳ																						
<p>Կենսաթոշակառուների թվաքանակը</p>	 <table border="1" data-bbox="584 309 1550 625"> <caption>Կենսաթոշակառուների թվաքանակը և աճի տեմպերը</caption> <thead> <tr> <th>Տարի</th> <th>Ընդամենը հազ. մարդ</th> <th>Տեսակարար կշիռը աշխատունակ և բարձր տարիքի բնակչության թվաքանակում, %</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>2014</td> <td>458.6</td> <td>18.4%</td> </tr> <tr> <td>2015</td> <td>463.5</td> <td>18.5%</td> </tr> </tbody> </table>	Տարի	Ընդամենը հազ. մարդ	Տեսակարար կշիռը աշխատունակ և բարձր տարիքի բնակչության թվաքանակում, %	2014	458.6	18.4%	2015	463.5	18.5%												
Տարի	Ընդամենը հազ. մարդ	Տեսակարար կշիռը աշխատունակ և բարձր տարիքի բնակչության թվաքանակում, %																				
2014	458.6	18.4%																				
2015	463.5	18.5%																				
<p>Համակարգում ընդգրկվածության մակարդակը</p>	<table border="1" data-bbox="562 708 1579 999"> <thead> <tr> <th></th> <th>2012թ.</th> <th>2013թ.</th> <th>2014թ.</th> <th>2015թ. *</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Եկամտային հարկ վճարողներ/գբաղվածներ</td> <td>46.8%</td> <td>52.5%</td> <td>53.9%</td> <td>55.3%</td> </tr> <tr> <td>Եկամտային հարկ վճարողներ/վարձու աշխատողներ</td> <td>82.7%</td> <td>91.8%</td> <td>99.6%</td> <td>96.5%</td> </tr> <tr> <td>Եկամտային հարկ վճարողներ/ ոչ գյուղատնտեսական գործունեությամբ զբաղվածներ</td> <td>74.5%</td> <td>82.4%</td> <td>82.7%</td> <td>84.8%</td> </tr> </tbody> </table>		2012թ.	2013թ.	2014թ.	2015թ. *	Եկամտային հարկ վճարողներ/գբաղվածներ	46.8%	52.5%	53.9%	55.3%	Եկամտային հարկ վճարողներ/վարձու աշխատողներ	82.7%	91.8%	99.6%	96.5%	Եկամտային հարկ վճարողներ/ ոչ գյուղատնտեսական գործունեությամբ զբաղվածներ	74.5%	82.4%	82.7%	84.8%	<p>Կենսաթոշակային համակարգում բնակչության համարժեք ընդգրկվածության ապահովումը Հայաստանում կենսաթոշակային քաղաքականության լրջագույն մարտահրավերներից է:</p>
	2012թ.	2013թ.	2014թ.	2015թ. *																		
Եկամտային հարկ վճարողներ/գբաղվածներ	46.8%	52.5%	53.9%	55.3%																		
Եկամտային հարկ վճարողներ/վարձու աշխատողներ	82.7%	91.8%	99.6%	96.5%																		
Եկամտային հարկ վճարողներ/ ոչ գյուղատնտեսական գործունեությամբ զբաղվածներ	74.5%	82.4%	82.7%	84.8%																		
<p>Աշխատանքային միջին կենսաթոշակ</p>	<table border="1" data-bbox="562 1035 1579 1209"> <thead> <tr> <th></th> <th>2012թ.</th> <th>2013թ.</th> <th>2014թ.</th> <th>2015թ. *</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Դրամ</td> <td>31,248</td> <td>30,962</td> <td>35,996</td> <td>41,254</td> </tr> <tr> <td>%-ով նախորդ տարվա նկատմամբ</td> <td>108.9%</td> <td>99.1%</td> <td>116.3%</td> <td>114.6%</td> </tr> <tr> <td>%-ով 2012թ. նկատմամբ</td> <td>100.0%</td> <td>99.1%</td> <td>115.2%</td> <td>132.0%</td> </tr> </tbody> </table>		2012թ.	2013թ.	2014թ.	2015թ. *	Դրամ	31,248	30,962	35,996	41,254	%-ով նախորդ տարվա նկատմամբ	108.9%	99.1%	116.3%	114.6%	%-ով 2012թ. նկատմամբ	100.0%	99.1%	115.2%	132.0%	<p>Ապահովում է աշխատանքային կենսաթոշակների շարունակական աճը, որը նպատակ ունի լուծելու համակարգի կարևորագույն խնդիրներից մեկը՝ աշխատանքային կենսաթոշակի ցածր մակարդակի հաղթահարում:</p>
	2012թ.	2013թ.	2014թ.	2015թ. *																		
Դրամ	31,248	30,962	35,996	41,254																		
%-ով նախորդ տարվա նկատմամբ	108.9%	99.1%	116.3%	114.6%																		
%-ով 2012թ. նկատմամբ	100.0%	99.1%	115.2%	132.0%																		

ՑՈՒՑԱՆԻՇ	ԴԻՆԱՄԻԿԱ					ԳՆԱՀԱՏՈՒՄ
<p><i>Աշխատանքային միջին կենսաթոշակի համարժեքություն</i></p>	Հիմնական կարիքների բավարարման տեսանկյունից					<p>1. Աշխատանքային միջին կենսաթոշակի չափը գերազանցում է ծայրահեղ կամ պարենային աղքատության գիծը, սակայն հիմնական կարիքների բավարարման և տարեցների շրջանում աղքատության կանխարգելման իմաստով այն հեռու է համարժեք լինելուց:</p> <p>2. ՀԿ նպատակը նվազագույն կենսամակարդակի ապահովումն է և աղքատության հաղթահարումը տարեցների շրջանում: ՀԿ ներկայիս մակարդակը հեռու է նվազագույն կենսամակարդակի ապահովման համար բավարար լինելուց:</p> <p>Նախքան կենսաթոշակի անցնելն ունեցած կենսամակարդի անկումը և սպառման կրճատումը մեղմելու տեսանկյունից տրամադրվող կենսաթոշակները շարունակում են մնալ ցածր:</p>
		2012թ.	2013թ.	2014թ.	2015թ.*	
	Միջին կենսաթոշակ/ՆԱԶ	60.0%	55.1%	62.1%	75.8%	
	Միջին կենսաթոշակ/աղքատության գիծ	69.5%	64.7%	73.4%	85.2%	
	Միջին կենսաթոշակ/ծայրահեղ աղքատության գիծ	123.1 %	114.6 %	129.9%	150.7%	
		2012թ.	2013թ.	2014թ.	2015թ.*	
	Հիմնական կենսաթոշակ (ՀԿ)/ՆԱԶ	25.0%	23.1%	24.2%	29.4%	
	ՀԿ/աղքատության գիծ	28.9%	27.2%	28.5%	33.0%	
	ՀԿ/ծայրահեղ աղքատության գիծ	51.2%	48.1%	50.5%	58.5%	
	Սպառման կրճատումը մեղմելու տեսանկյունից					
	2012թ.	2013թ.	2014թ.	2015թ.*		
Միջին կենսաթոշակ/անվանական աշխատավարձ	27.6%	21.1%	22.7%	22.3%		
Միջին կենսաթոշակ/տնօրինվող աշխատավարձ	36.5%	28.0%	30.2%	29.8%		
<p>Կենսաթոշակային քաղաքականությունն Հայաստանում կրում է ըղձված վերաբաշխողական բնույթ՝ եկամուտների վերաբաշխումն ուղղված է աղքատության հաղթահարմանը: 2014թ. աշխատանքային կենսաթոշակի հաշվարկման բանաձևի փոփոխության արդյունքում երկու անգամ կրճատվել է ծայրահեղ աղքատության գծից ցածր կենսաթոշակ ստացող շահառուների թվաքանակը, բայց աղքատության գծից ցածր կենսաթոշակ ստացողների թվաքանակն, ընդհակառակը, ավելացել է 26.1%-ով:</p>						

ՑՈՒՑԱՆԻՇ	ԴՆԱՄԻԿԱ	ԳՆԱՀԱՏՈՒՄ																												
III. ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ԿԱՅՈՒՆՈՒԹՅՈՒՆԸ																														
<p><i>Աշխատանքային կենսաթոշակների ֆինանսավորման ծախսեր, %</i></p>	 <p>Legend: ■ ՀՆԱ-ի նկատմամբ ■ Բյուջեի ընդամենը ծախսերի նկատմամբ — Մոցիական պաշտպանության ծախսերի մեջ</p> <table border="1"> <thead> <tr> <th>Year</th> <th>ՀՆԱ-ի նկատմամբ (%)</th> <th>Բյուջեի ընդամենը ծախսերի նկատմամբ (%)</th> <th>Մոցիական պաշտպանության ծախսերի մեջ (%)</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>2012</td> <td>4.0%</td> <td>16.5%</td> <td>58.9%</td> </tr> <tr> <td>2013</td> <td>3.7%</td> <td>14.6%</td> <td>57.3%</td> </tr> <tr> <td>2014</td> <td>4.1%</td> <td>15.7%</td> <td>54.9%</td> </tr> <tr> <td>2015*</td> <td>4.8%</td> <td>17.3%</td> <td>57.8%</td> </tr> <tr> <td>2016*</td> <td>4.5%</td> <td>15.9%</td> <td>55.2%</td> </tr> <tr> <td>2017*</td> <td>4.3%</td> <td>15.5%</td> <td>53.9%</td> </tr> </tbody> </table>	Year	ՀՆԱ-ի նկատմամբ (%)	Բյուջեի ընդամենը ծախսերի նկատմամբ (%)	Մոցիական պաշտպանության ծախսերի մեջ (%)	2012	4.0%	16.5%	58.9%	2013	3.7%	14.6%	57.3%	2014	4.1%	15.7%	54.9%	2015*	4.8%	17.3%	57.8%	2016*	4.5%	15.9%	55.2%	2017*	4.3%	15.5%	53.9%	<p>2015թ և 2016թ կենսաթոշակային համակարգին փաստացի տրամադրված ֆինանսական միջոցները նախանշված մակարդակից ցածր են եղել.</p> <ul style="list-style-type: none"> - 2015թ -5.3%-ով, - 2016թ - 19.5%-ով: <p>Հետևանքն այն է, որ համակարգը չի կարողացել ապահովել նաև նույն 2014-2025թթ. հեռանկարային զարգացման ռազմավարական ծրագրում աշխատանքային միջին կենսաթոշակի թիրախավորված մակարդակին համարժեք կենսաթոշակի տրամադրում շահառուներին:</p>
	Year	ՀՆԱ-ի նկատմամբ (%)	Բյուջեի ընդամենը ծախսերի նկատմամբ (%)	Մոցիական պաշտպանության ծախսերի մեջ (%)																										
2012	4.0%	16.5%	58.9%																											
2013	3.7%	14.6%	57.3%																											
2014	4.1%	15.7%	54.9%																											
2015*	4.8%	17.3%	57.8%																											
2016*	4.5%	15.9%	55.2%																											
2017*	4.3%	15.5%	53.9%																											
<p>ՀՀ 2014-2025թթ. հեռանկարային զարգացման ռազմավարական ծրագրում նախանշած թիրախներ</p> <p>Legend: ■ Թիրախ ■ Փաստացի և դրա հիման վրա կանխատեսված</p> <table border="1"> <thead> <tr> <th>Year</th> <th>Թիրախ (%)</th> <th>Փաստացի և դրա հիման վրա կանխատեսված (%)</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>2014</td> <td>4.1%</td> <td>4.1%</td> </tr> <tr> <td>2015</td> <td>5.0%</td> <td>4.8%</td> </tr> <tr> <td>2016</td> <td>5.7%</td> <td>4.5%</td> </tr> <tr> <td>2017</td> <td>6.0%</td> <td>4.3%</td> </tr> </tbody> </table>	Year	Թիրախ (%)	Փաստացի և դրա հիման վրա կանխատեսված (%)	2014	4.1%	4.1%	2015	5.0%	4.8%	2016	5.7%	4.5%	2017	6.0%	4.3%															
Year	Թիրախ (%)	Փաստացի և դրա հիման վրա կանխատեսված (%)																												
2014	4.1%	4.1%																												
2015	5.0%	4.8%																												
2016	5.7%	4.5%																												
2017	6.0%	4.3%																												

ՑՈՒՑԱՆԻՇ	ԴԻՆԱՄԻԿԱ	ԳՆԱՀԱՏՈՒՄ																				
	<p>Տնտեսության վրա կենսաթոշակների ֆինանսավորման բեռն ունի աճի միտում: Վտանգված է կենսաթոշակային համակարգի «ֆինանսական կայունությունը». մեկ հարկատուի կողմից կատարված հատկացումների 88%-ը 2014թ և 95%-ը 2015թ ուղղվել է մեկ կենսաթոշակատուի կենսաթոշակի ֆինանսավորմանը:</p>																					
<p>Ծախսերի կառուցվածքը</p>	<table border="1"> <caption>Ծախսերի կառուցվածքի տվյալներ</caption> <thead> <tr> <th>Տարի</th> <th>Աշխատավարձ (%)</th> <th>Այլ (%)</th> <th>Իրազեկում (%)</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>2012</td> <td>74%</td> <td>26%</td> <td>0.1%</td> </tr> <tr> <td>2013</td> <td>74%</td> <td>25%</td> <td>0.6%</td> </tr> <tr> <td>2014</td> <td>78%</td> <td>21%</td> <td>0.5%</td> </tr> <tr> <td>2015</td> <td>85%</td> <td>15%</td> <td>0.00%</td> </tr> </tbody> </table>	Տարի	Աշխատավարձ (%)	Այլ (%)	Իրազեկում (%)	2012	74%	26%	0.1%	2013	74%	25%	0.6%	2014	78%	21%	0.5%	2015	85%	15%	0.00%	<p>Վարչական ծախսերի գերակշռող մասն ուղղվում է համակարգի աշխատողների աշխատավարձի ֆինանսավորմանը: Իրազեկման ծախսերն աննշանից դարձել են զրո:</p>
Տարի	Աշխատավարձ (%)	Այլ (%)	Իրազեկում (%)																			
2012	74%	26%	0.1%																			
2013	74%	25%	0.6%																			
2014	78%	21%	0.5%																			
2015	85%	15%	0.00%																			
<p>Եզրահանգում. Ժողովրդագրական իրավիճակի վատթարացումը՝ ծնունդների ցածր մակարդկը, կյանքի սպասվող միջին տևողության բարելավումն ու միգրացիոն տեղաշարժերը հանգեցնում են ՀՀ բնակչության ծերացման: Սա սպառնում է կենսաթոշակային համակարգի «ֆինանսական կայունությանը»:</p> <p>Կենսաթոշակային գործող համակարգի «ֆինանսական կայունության» խնդրի լուծումը հակազդում է կենսաթոշակների համարժեքության ապահովման վրա: Նույնիսկ եթե հավաքագրված ամբողջ եկամտային հարկն ուղղվի աշխատանքային կենսաթոշակների վճարմանը, ապա հաղթահարելի առավելագույն փոխահատուցման գործակիցը չի կարող գերազանցել 35%-ը (կամ ՆՍԶ ընդամենը 92%-ը), ընդ որում միջին աշխատավարձից բարձր աշխատավարձ ստացող մասնակիցների համար ՓԳ-ը կլինի անհամեմատ ավելի ցածր, քանի որ սերունդների համերաշխության սկզբունքի վրա հիմնված կենսաթոշակային համակարգը չի երաշխավորում անհատի անձնական եկամտին համարժեք փոխահատուցում, այն ուղղված է նվազագույն կարիքների բավարարմանը:</p>																						

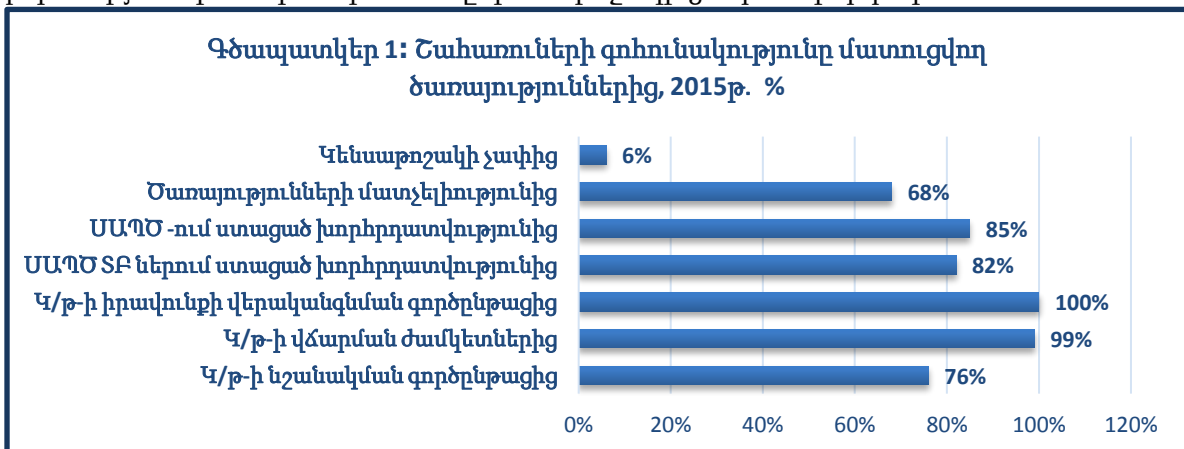
2.3 Ծրագրի իրականացումից ակնկալվող արդյունքները

Ծրագրի ՄԳ անձնագրում ծրագրի արդյունքների գնահատման համար որպես որակական արդյունքներ առանձնացվել են՝

1. Աշխատանքային կենսաթոշակների նշանակման, վերահաշվարկման, դադարեցման և վերականգնման դեպքերում ծառայությունների մատչելիությունը աշխատանքային կենսաթոշակներ ստացող քաղաքացիների համար,
2. Իրենց կենսաթոշակի իրավունքի իրացման վերաբերյալ կենսաթոշակի իրավունք ունեցող անձանց իրազեկվածության բավարար մակարդակը,
3. Ծրագրի շահառուների բավարարվածության աստիճանը մատուցվող ծառայության որակից:

Այս բոլոր արդյունքների գնահատականը ստացվել է շահառուների շրջանում 2015թ. -ի հունիսին իրականացված ընտրանքային հետազոտության միջոցով⁷: Շահառուների գոհունակության աստիճանը մեծապես կախված է նաև ծրագրի շրջանակներում իրականացվող գործընթացների արդյունավետությունից: Հետևաբար այս երեք արդյունքների գնահատումը փոխկապակցվել է ծրագրի վարչարարության ընթացիկ մշտադիտարկման ցուցանիշների վերլուծության և ծառայությունները ՀՀ քաղաքացիներին մատուցող անձնակազմի կողմից՝ ծառայությունների մատուցման համար ռեսուրսների առկայությանը տրված գնահատականների հետ:

Շահառուների գոհունակությունը բարձր է կենսաթոշակի նշանակման, վերահաշվարկման գործընթացներից, կենսաթոշակի իրավունքի վերականգնման գործընթացից, ինչպես նաև կենսաթոշակի վճարման ժամկետներից, և ՀՀ ՍԱՊԾ տարածքային և կենտրոնական գրասենյակներում ստացված խորհրդատվություններից ու ծառայությունների մատչելիությունից (զծապատկեր 1): Կենսաթոշակառուների դժգոհության հիմնական պատճառը կենսաթոշակի ցածր մակարդակն է:

Աղբյուրը՝ ՄԳ ցուցանիշների շրջանակ, կենսաթոշակառուների կարծիքի հետազոտություն, USAID/PRIP 2015թ. -ի հունիս

⁷ Հետազոտությունն իրականացվել է 2015թ. -ի հունիսին՝ ԱՄ Փարթներս ընկերության կողմից՝ USAID/PRIP ծրագրի ֆինանսավորմամբ: Հարցումներին մասնակցել են 1000 կենսաթոշակառուներ:

2014-2015թթ.-ին կենսաթոշակի համար առաջին անգամ դիմած և առաջին անգամ կենսաթոշակ ստացող շահառուների տվյալները վկայում են, որ ավելի քան 90 տոկոսով բավարարվում են նրանց դիմումները: Գրեթե 96 տոկոս է կազմում նաև կենսաթոշակների վերահաշվարկման համար ստացված դիմումների նկատմամբ տվյալ տարում վերահաշվարկված կենսաթոշակների թիվը: ՀՀ ՄԱՊԾ կողմից ստացվող բողոք դիմումների նվազող վիճակագրությունը նույնպես վկայում է գործընթացների և շահառուների սպասարկման որակի բարելավման մասին: Աշխատանքային կենսաթոշակների նշանակման համար օրենքով սահմանված 10 օրյա ժամկետի փոխարեն, դիմումների մշակումը փաստացի տևում է շատ կարճ՝ ոչ աշխատանքային օրերը ներառյալ միջինում 4.6 օր:

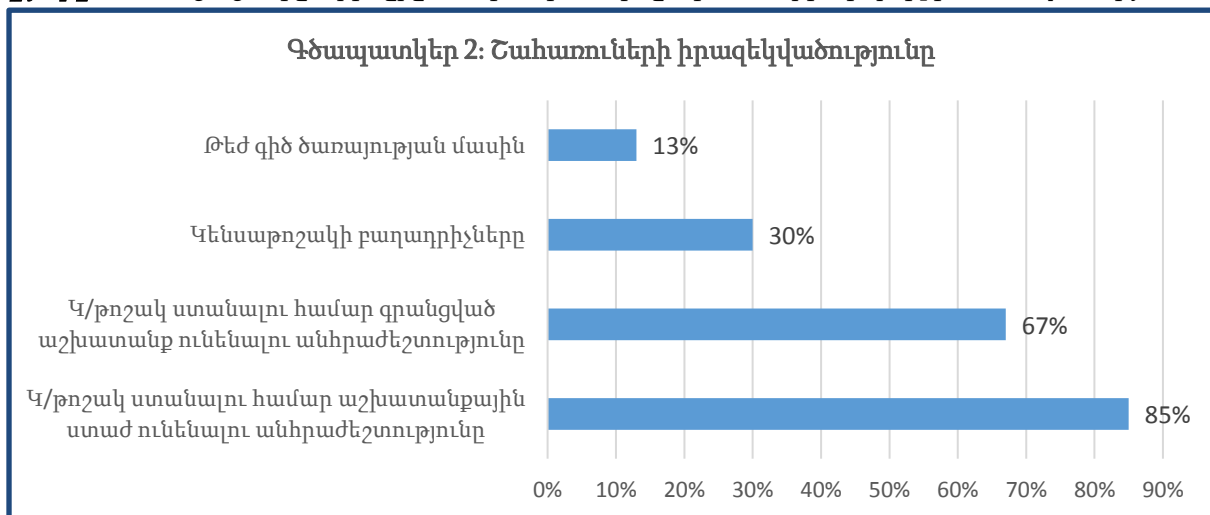
Կենսաթոշակի իրավունքի դադարեցման դեպքերի վիճակագրությունը ակնհայտ ցույց է տալիս վերջին երեք տարիների ընթացքում համակարգում կատարված բարեփոխումների արդյունքը: Այսպես, 2013թ.-ի համեմատ 2015թ.-ին կենսաթոշակի իրավունքի դադարեցման դեպքերը նվազել են մոտ 12 տոկոսով: Եթե դիտարկման դաշտից հանենք կենսաթոշակառուի մահվան դեպքում կենսաթոշակի իրավունքի դադարեցման դեպքերը, որոնք գրեթե 79 տոկոսն են, և 12 տոկոս դեպքերը, որոնք օրենքով նախատեսված իրավասություններով են պայմանավորված, ապա մնացած 8 տոկոս դեպքերը հիմնականում վարչարարության հետ կապված պայմաններով են: Վերջիններիս մեջ **գրեթե 96 տոկոսով նվազել են «կենսաթոշակի իրավունքը կորցնելու կամ կենսաթոշակի գործում կեղծ (ոչ հավաստի) փաստաթղթեր հայտնաբերելու դեպքում.» կենսաթոշակի իրավունքի դադարեցման դեպքերը, ինչը վարչարարության բարելավման հիանալի օրինակ է:** Նոր ՏՏ համակարգը հնարավորություն է տվել նաև բացահայտելու և կանխելու «աշխատանքային կենսաթոշակ ստանալու իրավունք ունեցող կենսաթոշակառուին կամ նրա փոխարեն կենսաթոշակն ստանալու իրավունք ունեցող անձին հինգ տարի անընդմեջ կենսաթոշակ չվճարելու դեպքում» չդադարեցված կենսաթոշակի վճարման դեպքերը, ինչպես նաև բացահայտել «անձին սխալմամբ (Հայաստանի Հանրապետության օրենքի խախտմամբ) կենսաթոշակ նշանակված լինելու դեպքերը»:

Միևնույն ժամանակ, կենսաթոշակի վճարման դադարեցման և վճարման վերսկսման դեպքերի վիճակագրության դիտարկումը ցույց է տալիս կենսաթոշակառուների շրջանում իրենց իրավունքների և պարտավորությունների մասին իրազեկվածության ցածր մակարդակը: **Կենսաթոշակի վճարման դադարեցման դեպքերի մեջ ավելի քան 47 տոկոսը կազմում են «սահմանված կարգով հայտարարությունը չստորագրելու (բանկ չներկայանալու) դեպքում» կենսաթոշակի վճարման դադարեցման դեպքերը, որոնք 2014թ.-ի համեմատ ավելացել են 33 տոկոսով:** Այս խնդրի մասին բարձրաձայնել են նաև ՀՀ ՄԱՊԾ հետ վճարման ծառայություններ մատուցելու համար պայմանագիր ունեցող բանկերը՝ 2015թ.-ի դեկտեմբերին նրանց հետ ֆոկուս խումբ քննարկման ժամանակ, ինչպես նաև շահառուների շրջանում իրականացված հետազոտության արդյունքները: Բանկային քարտով կենսաթոշակ ստացողների 19 տոկոսը նշել են, որ սահմանված ժամկետում բանկ չներկայանալու պատճառով կասեցվել է իրենց կենսաթոշակի ստացումը:

ՄԳ արդյունքները ցույց են տալիս, որ Ծրագրի առավել թույլ կողմը դա իրազեկման աշխատանքներն են «**Իրենց կենսաթոշակի իրավունքի իրացման վերաբերյալ կենսաթոշակի իրավունք ունեցող անձանց իրազեկվածության մակարդակը**» բավական ցածր է. կենսաթոշակատուների 58 տոկոսը տեղյակ չէ, թե ինչպես է ձևավորվում իրենց կենսաթոշակը, ինչ բաղադրիչներ ունի, կենսաթոշակի չափի հաշվարկման սկզբունքերի մասին իրազեկվածությունը կազմում է 6 տոկոս, կենսաթոշակատուների 70 տոկոսը տեղյակ չէ կենսաթոշակի բաղադրիչների չափից: Կենսաթոշակի իրավունքի ձևավորման պայմանների մասին, այն է ֆորմալ աշխատանքի անհրաժեշտության մասին տեղյակ է ոչ կենսաթոշակատու հասարակության 70 տոկոսը, ընդ որում նրանց միայն 5 տոկոսն է տեղյակ ինչ բաղադրիչներով է հաշվարկվում կենսաթոշակը:

Միևնույն ժամանակ ուրախալի է, որ հարցման մասնակիցների **91 տոկոսը տեղյակ է թե որտեղից կարող է անհրաժեշտ տեղեկատվություն ստանալ կենսաթոշակի վերաբերյալ հարցերի դեպքում**. 45 տոկոսը նշել է ՀՀ ՍԱՊԾ տարածքային բաժինները, իսկ 20 տոկոսը համացանցը: Ծանոթ/բարեկամներից տեղեկատվություն ստանում է միայն 19 տոկոսը: Թեժ գծի մասին 2015թ. -ի հունիսի դրությամբ տեղյակ էր հարցման մասնակիցների միայն 13 տոկոսը, որը բավական բարձր է վարչական կառույցի թեժ գծի ծառայության մասին իրազեկվածության տեսակետից, հաշվի առնելով, որ թեժ գիծ ծառայությունը սոցիալական հարցերով սկսել էր ծառայություններ մատուցել միայն 2014թ-ից:

Աղբյուրը՝ ՄԳ ցուցանիշների շրջանակ, կենսաթոշակատուների կարծիքի հետազոտություն,

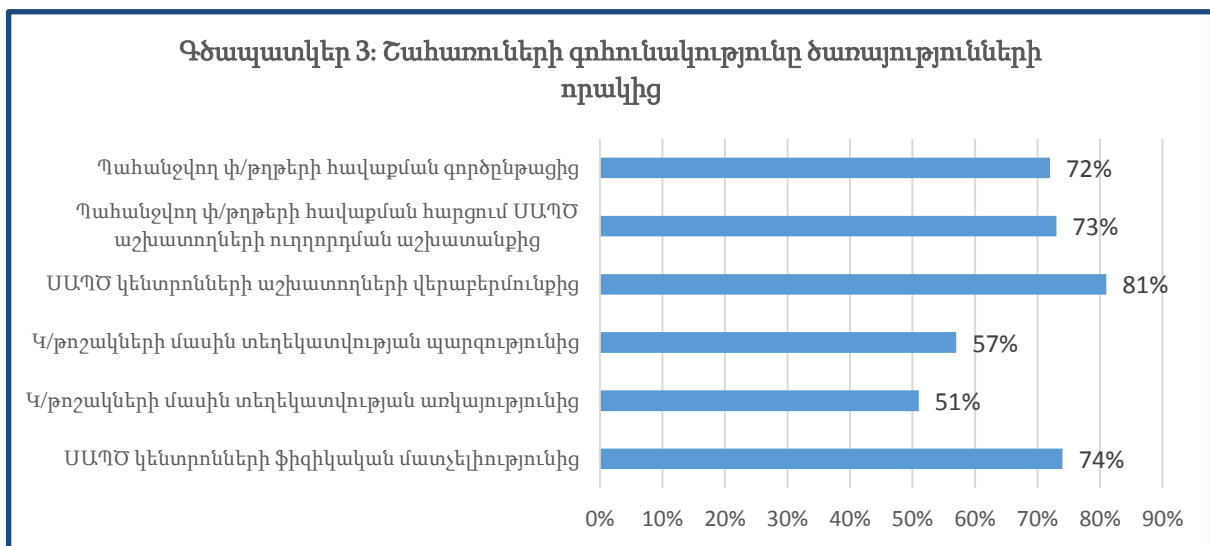
USAID/PRIP 2015թ. -ի հունիս

Շահառուների գնահատականը կենսաթոշակների մասին հեռուստատեսությամբ ներկայացվող տեղեկատվությանը փաստում է, որ անզամ այդ աղբյուրով տեղեկատվությունը մատչելի չի տրամադրվում: Հեռուստատեսությամբ կենսաթոշակների մասին տեղեկությունները ներկայացվում են համառոտ և մակերեսային, շահառուները չեն կարողանում հասկանալ որ կենսաթոշակատուներին է վերաբերում տեղեկատվությունը կամ իրականում ինչպես է փոփոխվում օրինակ կենսաթոշակի չափը և այլն: Հարցման մասնակիցներից և ոչ մեկը չէր նշել, որ տեղեկատվական նյութեր են վերցրել կամ տեսել ՀՀ

ՄԱՊԾ տարածքային բաժիններում՝ պատերին փակցված պաստառներ կամ այնտեղ առկա բրոշյուրներ կամ տեղեկատվական թերթիկներ:

Աշխատանքային կենսաթոշակներ ծրագրի շրջանակում «**Ծրագրի շահառուների բավարարվածության աստիճանը մատուցվող ծառայության որակից**» բավական բարձր է.

ՄԱՊԾ տարածքային բաժիններում կենսաթոշակառուների նկատմամբ վերաբերմունքն արժանացել է շահառուների բարձր գնահատականին: Նրանք հատկապես նշել են ՄԱՊԾ աշխատողների բարեհամբույր սպասարկումը, մասնագիտական հմտությունների բարձր մակարդակը, աշխատանքի արագությունը: Սակայն դեռևս կան աշխատողներ, որոնց աշխատանքից և իրենց նկատմամբ վերաբերմունքից կենսաթոշակառուները դժգոհ են՝ հղում անելով նրանց կոպիտ և անտարբեր պահվածքին:

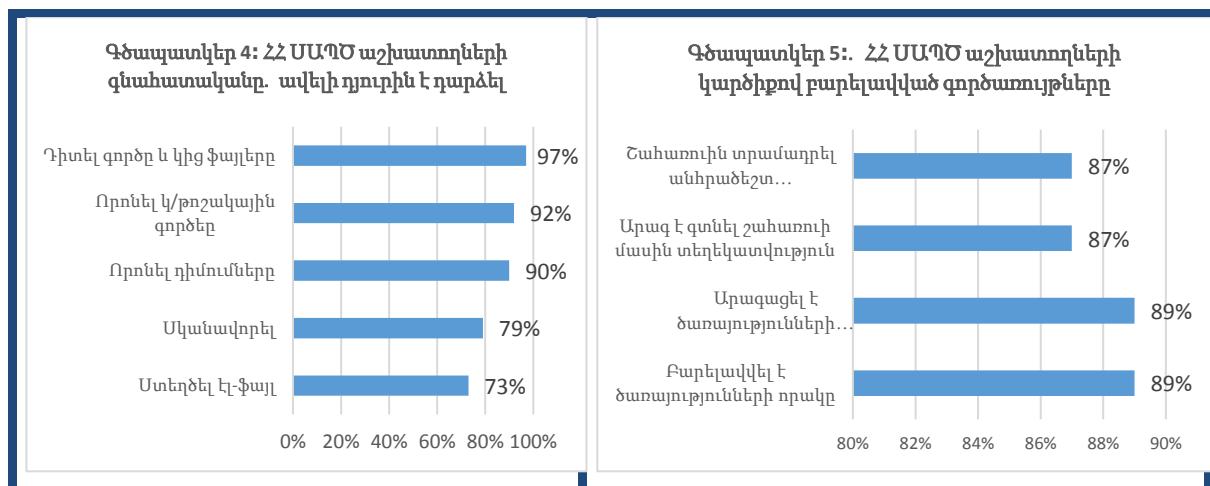

Աղբյուրը՝ ՄԳ ցուցանիշների շրջանակ, կենսաթոշակառուների կարծիքի հետազոտություն, USAID/PRIP 2015թ. -ի հունիս

Ծրագրի շրջանակում վերջին տարիներին իրականացրած բարեփոխումների արդյունքում ՀՀ ՄԱՊԾ-ն կենսաթոշակի նշանակման գործընթացը մեծապես հեշտացրել և պարզեցրել է: Սակայն, երբ կարիք է լինում ներկայացնել ստաժը հաստատող փաստաթղթեր, որոնք դժվար է հավաքել, նախկին գործատուից կամ արխիվից, կենսաթոշակառուները երբեմն այդ փաստաթղթերի վրա ծախսում են բավականին երկար ժամանակ, իսկ ոմանք ընդհանրապես արդյունքի չեն հասնում: Այդ ամենը կենսաթոշակառուների մոտ առաջացնում է դժգոհություն՝ ուղղված դեպի ՄԱՊԾ-ի աշխատանքը: Սակայն, հարկ է նշել, որ ՀՀ ՄԱՊԾ աշխատողները կարողանում են արդյունավետ աջակցել քաղաքացիներին փաստաթղթերի ստացման գործում, քանի որ շահառուների 73 տոկոսը գոհ է նրանց ուղղորդման աշխատանքից: Այս խնդիրն իր լուծումը ստացել է նաև 2016թ. -ին Պետական կենսաթոշակների մասին օրենքում՝ հոդված 32-ի 3-րդ մասի 2-րդ պարբերություն կատարված փոփոխությամբ և ՀՀ Կառավարության թիվ 665 որոշման միջոցով, որով կարգավորել է ՀՀ քաղաքացիներից աշխատանքային ստաժի մասին արխիվային տեղեկատվության ստացման կարգը, քաղաքացին այլևս ստիպված չի լինի անձամբ հայթայթել ստաժը հաստատող տեղեկատվությունը:

Օրագրի շրջանակում մատուցվող ծառայությունների որակի բարելավման համար կարևոր է նաև ՀՀ ՄԱՊԾ աշխատողների համար ռեսուրսների և հնարավորությունների առկայությունը, նրանց համար կազմակերպվող վերապատրաստումները, տեղեկատվության տրամադրման միջոցներն ու արագությունը:

ՀՀ ՄԱՊԾ աշխատողների շրջանում իրականացված հետազոտության արդյունքերը վկայում են, որ վերջին տարիներին բավական բարելավվել են նաև այդ պայմանները: Հետազոտության միջոցով հնարավոր է եղել գնահատել աշխատողների կարծիքը՝ ՏՏ համակարգի ընձեռած հնարավորություններից: Գնահատվել է աշխատանքային գործընթացում ՏՏ համակարգի բաղադրիչների գործածման հարմարավետությունը, ինչպես նաև որոշակի ծառայությունների բարելավման վրա վերջինիս ունեցած ազդեցությունը: **ՀՀ ՄԱՊԾ աշխատողների 82%-ը լիովին բավարարված է ՏՏ համակարգի ընձեռած հնարավորություններից:** Հարցման մասնակիցների 89%-ի հավաստմամբ ՏՏ համակարգում կատարված փոփոխությունների մասին նրանք հրահանգները ստանում են ժամանակին: Այս հարցում զգալի ուշացումներ բացարձակ չեն լինում: Ուստի հրահանգների՝ ժամանակին ստանալու բավարարվածության աստիճանը աշխատողների 91%-ի մոտ ամենաբարձր սանդղակի վրա է՝ լիովին բավարարված են ՀՀ ՄԱՊԾ աշխատողների գերակշիռ մասը գտնում է, որ նոր ՏՏ համակարգը բարելավվել է նաև շահառուներին մատուցվող ծառայությունների որակը:

Աղբյուրը՝ ՄԳ ցուցանիշների շրջանակ, ՀՀ ՄԱՊԾ տարածքային բաժինների աշխատողների կարծիքի հետազոտություն, USAID/PRIP 2015թ. -ի հուլիս

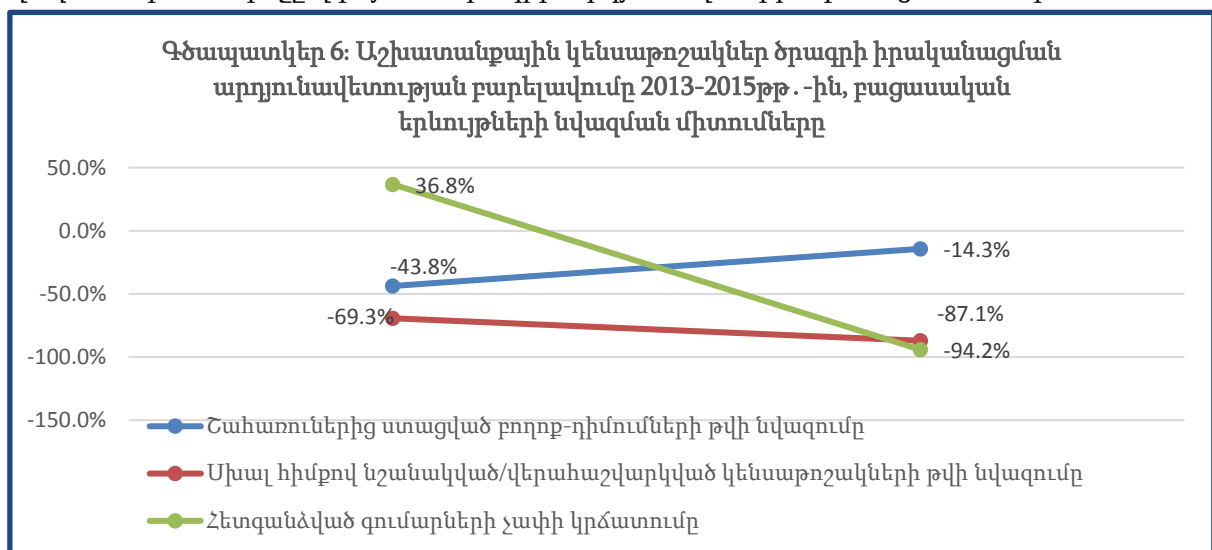
Միևնույն ժամանակ, ՀՀ ՄԱՊԾ աշխատողները ներկայացրել են մի շարք առաջարկություններ համակարգի բարելավման համար, որոնք էլ ավելի կհեշտացնեն նրանց աշխատանքը: Այդ առաջարկությունները մանրամասն ներկայացված են Հետազոտության զեկույցում առդիր 4: **ՀՀ ՄԱՊԾ տարածքային բաժինների աշխատողների 60%-ը նշել է նաև, որ կարիք ունի վերջին փոփոխությունների մասին խորը վերապատրաստման:**

Ծրագրի ՄԳ անձնագրում Ծրագրի իրականացումից ակնկալվող քանակական արդյունքներն են՝

1. Միջին աշխատանքային կենսաթոշակ/ՆՍԶ հարաբերակցության աճը, ՀՀ Կառավարության 2014-25թթ.-ի Հեռանկարային զարգացման ծրագրով նախատեսված թիրախներին համապատասխան:
2. Միջին աշխատանքային կենսաթոշակ/միջին աշխատավարձ հարաբերակցության տարեկան աճը՝ ՀՀ Կառավարության 2014-25թթ.-ի Հեռանկարային զարգացման ծրագրով նախատեսված թիրախներին համապատասխան:
3. Դիմումների թիվ/փաստացի շահառուների թվի հարաբերակցության աճը;
4. Բավարարված դիմումների թվի /դիմումների ընդհանուր թիվ հարաբերակցության աճը:
5. Կենսաթոշակատուների շրջանում աղքատության մակարդակի, հատկապես ծայրահեղ աղքատության մակարդակի կրճատումը:

Քանակական արդյունքներից 1-ին ու 2-րդն արդեն դիտարկվել են սույն բաժնի առաջին մասում, իսկ 3-րդի և 4-րդի մասին խոսվել է Ծրագրի վարչարարության արդյունավետության գնահատման որակական արդյունքերը դիտարկելիս:

Հարկ է նշել, որ վերջին երկու ցուցանիշն այնքան էլ մեծ կարևորություն չունեն Աշխատանքային կենսաթոշակներ ծրագրի արդյունավետության գնահատման համար: Ծրագրի արդյունավետության և իրականացման արդյունքի առավել կարևոր քանակական ցուցանիշներ են շահառուներից ստացված բողոք-դիմումների թվի նվազումը, սխալ հիմքով նշանակված/վերահաշվարկված կենսաթոշակների թիվը և հետգանձված գումարների չափը: ՄԳ ցուցանիշների շրջանակում այս երեք ցուցանիշներն ունեն նվազման միտում, ինչը վկայում է ծրագրի արդյունավետ իրականացման մասին:

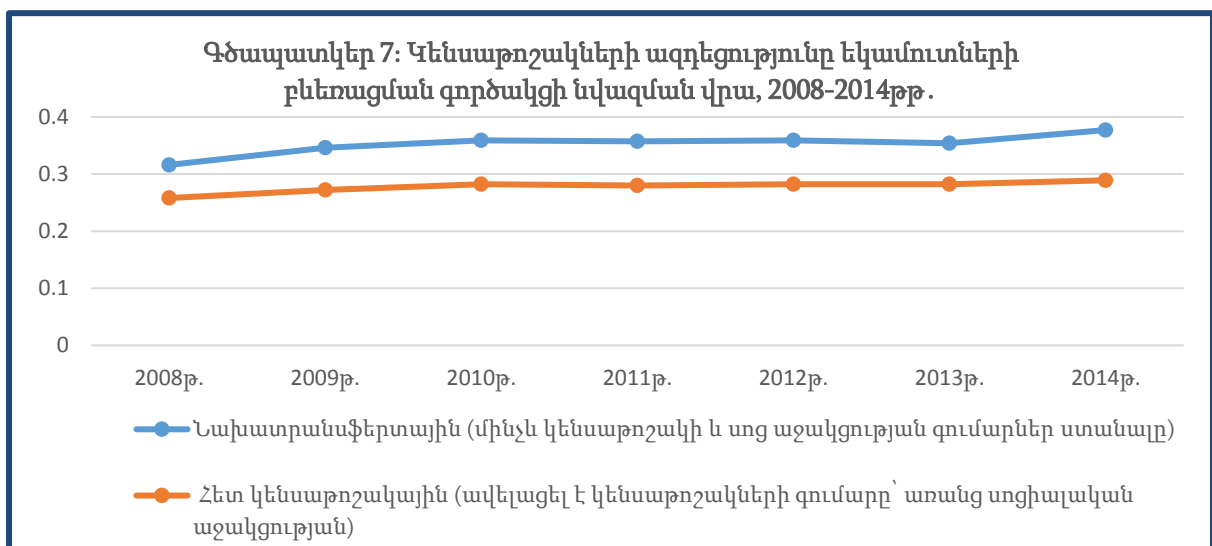
Աղբյուրը՝ ՄԳ ցուցանիշների շրջանակ

Կենսաթոշակատուների շրջանում աղքատության մակարդակի, հատկապես ծայրահեղ աղքատության մակարդակի կրճատումը

Կենսաթոշակային քաղաքականությունը Հայաստանում այնպիսին է, որ պետական կենսաթոշակները կրում են ընդգծված վերաբաշխողական բնույթ՝ եկամուտների վերաբաշխումն ուղղված է աղքատության հաղթահարմանը, միաժամանակ համակարգում ներդրվել են նաև կամավոր և պարտադիր կենսաթոշակային խնայողություններ իրականացնելու մեխանիզմներ:

2014թ. աշխատանքային կենսաթոշակի հաշվարկման բանաձևի փոփոխության արդյունքում երկու անգամ կրճատվել է ծայրահեղ աղքատության գծից ցածր կենսաթոշակ ստացող շահառուների թվաքանակը, մինչդեռ աղքատության գծից ցածր կենսաթոշակ ստացողների թվաքանակն, ընդհակառակը, ավելացել է 26.1%-ով: Կենսաթոշակառու անդամ ունեցող ընտանիքներում աղքատության և ծայրահեղ աղքատության մակարդակներն ավելի բարձր են, քան երկրում աղքատության և ծայրահեղ աղքատության միջին մակարդակները (համապատասխանաբար 33.3%՝ 30.0%-ի համեմատ և 2.8%՝ 2.5%-ի համեմատ 2014թ. -ին):

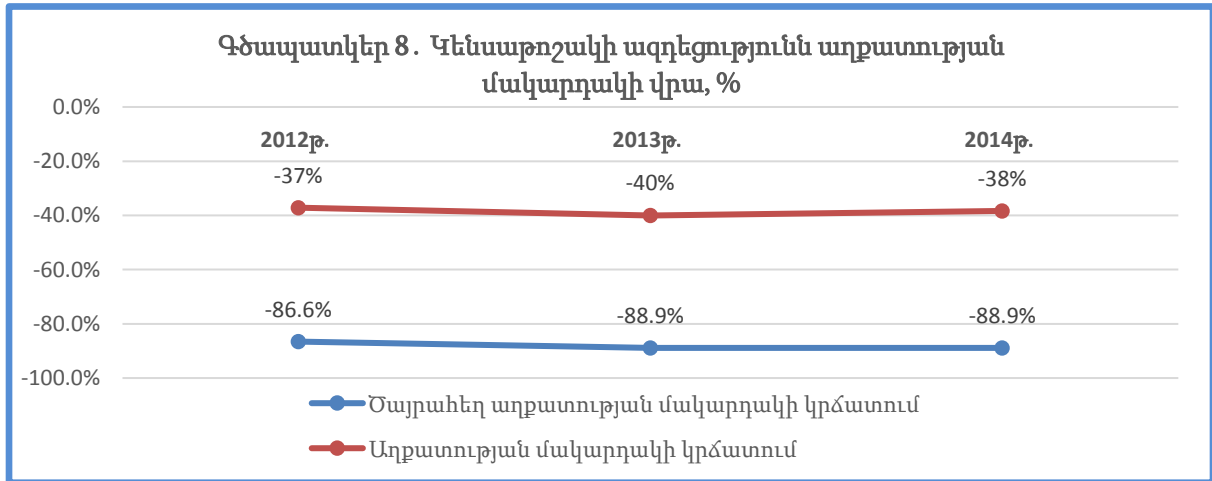
Այդուհանդերձ, կենսաթոշակները շարունակում են կարևոր եկամտի աղբյուր լինել բնակչության համար: Տնային տնտեսությունների 55,2 տոկոսը կենսաթոշակից եկամուտ ունի իսկ տնային տնտեսություններից 34 տոկոսի համար կենսաթոշակներն ու սոցիալական տրանսֆերտները նշվել են, որպես երամտի առաջին կարևոր աղբյուրը: Եթե կենսաթոշակները չվճարվեն, ապա աղքատության մակարդակը երկրում 30 տոկոսից կդառնա 42,7 տոկոս, իսկ ծայրահեղ աղքատությունը կավելանա 7,6 անգամ՝ 2,3 տոկոսից դառնալով 17,5 տոկոս: Կենսաթոշակները զգալի մեղմում են աղքատության խորությունը և սրությունը, ինչպես նաև եկամուտների բևեռացման Ջինիի գործակիցը:

Աղբյուրը՝ ՀՀ ԱՎԾ «Հայաստանի սոցիալական պատկերը և աղքատությունը» 2012-2014թթ. և հեղինակների հաշվարկները

2012-2014թթ. -ի ՏՏԿԱՀ –ի ցույց են տալիս, որ կենսաթոշակների ազդեցությունը աղքատության մեղմացման վրա պահպանել է իր կարևորությունը՝ կրճատելով աղքատության մակարդակը կենսաթոշակառու ունեցող ընտանիքներում գրեթե 40 տոկոսով, իսկ ծայրահեղ աղքատությունը ավելի քան 80 տոկոսով՝ գծապատկեր 8:

Այսպիսով, կենսաթոշակները կարևոր եկամտի աղբյուր են Հայաստանի բնակչության համար: Եթե կենսաթոշակները չվճարվեն, ապա բնակչության կենսամակարդակը զգալի կնվազի՝ ծայրահեղ աղքատությունը կաճի առնվազն 9 անգամ, իսկ աղքատության ընդհանուր մակարդակը՝ 1.6 անգամ:

Աղբյուրը՝ ՀՀ ԱՎԾ «Հայաստանի սոցիալական պատկերը և աղքատությունը» 2012-2014թթ. և հեղինակների հաշվարկները

Ծրագրի վարչարարությունը բավական արդյունավետ է և նոր SS համակարգի ներդրմամբ զգալի բարելավվել է ծրագրի արդյունավետությունն ու մատուցվող ծառայությունների որակը:

Ծրագրի ֆինանսական բեռը տնտեսության վրա շարունակում է ծանր լինել և ծրագրի առջև դրված քաղաքական թիրախներին հասնելու համար լրացուցիչ ֆինանսական ռեսուրսները կվտանգեն կենսաթոշակային համակարգի «ֆինանսական կայունությունը»: Ծրագրի քաղաքականության արդյունքում խաթարվել է նաև ծրագրի՝ սերունդների համերաշխության սկզբունքը: Իրավիճակի բարելավման մեխանիզմները որոշ չափով դուրս են ծրագրի իրավասությունների շրջանակից, այդուհանդերձ բնակչության զբաղվածության մակարդակի, և հատկապես ֆորմալ զբաղվածության մակարդակի խթանման համար մեծ լծակ կլինի կենսաթոշակների հաշվարկման բանաձևի փոփոխությունը և վերջինիս կապը վճարված հարկերի հետ: Այդ դեպքում կվերականգվի նաև ծրագրի սերունդների համերաշխության սկզբունքը:

Ծրագրի արդյունավետության բարձրացման համար անհրաժեշտ է լրացուցիչ ռեսուրսներ հատկացնել շահառուների իրազեկվածության բարձրացման համար տեղեկատվական նյութերի, հատկապես պարզ և մատչելի տեղեկատվական բուկլետների պատրաստման համար:

Ծրագրի արդյունավետության բարձրացման համար անհրաժեշտ է նաև մեծացնել աշխատողների վերապատրաստումների պարբերականությունը՝ նրանց կարիքներին

համապատասխան: Տարածքային բաժինների համակարգիչների վերազինումը ևս արդիական է նոր SS համակարգի արդյունավետ շահագործման համար:

Ծրագրի տարբեր ոլորտների, քաղաքականության և վարչարարության վերաբերյալ առավել մանրամասն առաջարկությունները ներկայացված են Հաշվետվության հաջորդ բաժնում՝ յուրաքանչյուր ոլորտի վերլուծության վերջում, ինչպես նաև «Աշխատանքային կենսաթոշակներ ծրագրի իրականացման վերաբերյալ առաջարկություններ» բաժնում:

3. «Աշխատանքային կենսաթոշակներ» ծրագրի իրականացման վերաբերյալ ԱԽ անդամների ձևավորված դիրքորոշումը և առաջարկություններ

Ծրագրի վարչարարությունը բավական արդյունավետ է և նոր SS համակարգի ներդրմամբ զգալի բարելավվել է ծրագրի արդյունավետությունն ու մատուցվող ծառայությունների որակը: Կենսաթոշակային համակարգի ֆինանսավորման համար հատկացված միջոցների 99%-ն ուղղվում է աշխատանքային կենսաթոշակների վճարմանը, մնացած 1%-ի հաշվին ֆինանսավորվում են համակարգի աշխատողների աշխատավարձի, իրազեկման և այլ վարչական ծախսերը: **Ծրագրի վարչարարությունն էականորեն բարելավվել է.** 2013թ. -ին նոր SS համակարգի կիրառման արդյունքում բացահայտված խախտումներով ՀՀ պետական բյուջե է վերադարձվել ավելի քան 1 միլիարդ դրամ, իսկ 2014թ. -ին խախտումների թիվը զգալի նվազել է, **2014թ. -ին՝ 2013թ. -ի համեմատ, 30%-ով նվազել են կենսաթոշակի գործում կեղծ (ոչ հավաստի) փաստաթղթեր հայտնաբերելու պատճառով կենսաթոշակի դադարեցման դեպքերը, 2015թ. -ին այդ դեպքերի թիվը նվազել է մինչև 17 դեպքի իսկ անձին սխալմամբ (ՀՀ օրենքի խախտմամբ) կենսաթոշակ նշանակված լինելու կենսաթոշակի իրավունքի դադարեցման ոչ մի դեպք չի արձանագրվել:**

2014-2015թթ. -ին կենսաթոշակի համար առաջին անգամ դիմած և առաջին անգամ կենսաթոշակ ստացող շահառուների տվյալները վկայում են, որ ավելի քան 90 տոկոսով բավարարվում են նրանց դիմումները: Գրեթե 96 տոկոս է կազմում նաև կենսաթոշակների վերահաշվարկման համար ստացված դիմումների նկատմամբ տվյալ տարում վերահաշվարկված կենսաթոշակների թիվը: ՀՀ ՍԱՊԾ կողմից ստացվող բողոք դիմումների նվազող վիճակագրությունը նույնպես վկայում է գործընթացների և շահառուների սպասարկման որակի բարելավման մասին:

Շահառուների գոհունակության աստիճանը Ծրագրի շրջանակում մատուցվող ծառայություններից, տրամադրվող խորհրդատվությունից և վերաբերմունքից բավական բարձր է նաև ըստ հետազոտության տվյալների:

Շահառուների դժգոհության հիմնական պատճառը կենսաթոշակի ցածր մակարդակն է: Թեև կենսաթոշակների անընդհատ ավելացման արդյունքում կենսաթոշակ/ծայրահեղ աղքատության գիծ հարաբերակցությունը 2015թ. կազմել է 150.7%, այնուամենայնիվ, հիմնական կարիքների բավարարման և տարեցների շրջանում աղքատության կանխարգելման իմաստով աշխատանքային միջին կենսաթոշակը հեռու է համարժեք լինելուց: Միջին կենսաթոշակ/աղքատության գիծ հարաբերակցությունը 2012թ-ի 69.5%-ից 2015թ. հասել է 85.2%-ի, իսկ միջին կենսաթոշակ/ՆՍԶ հարաբերակցությունը կազմել է 60% և 75.8% համապատասխանաբար:

Սերունդների համերաշխության սկզբունքի վրա հիմնված կենսաթոշակային համակարգը Հայաստանում չի երաշխավորում անհատի անձնական եկամտին/ կատարած հատկացումներին համարժեք փոխհատուցում (համարժեքություն լայն իմաստով), այն ուղղված է նվազագույն կարիքների բավարարմանը, թեև կենսաթոշակների փաստացի

մակարդակն այսօր չի ապահովում նաև նեղ իմաստով այդ համարժեքությունը: Կենսաթոշակային ծախսերը, կազմելով սոցիալական ապահովության համակարգի ծախսերի ամենամեծ հոդվածը (կենսաթոշակների ֆինանսավորմանն են ուղղվում սոցիալական ոլորտի համար հատկացվող ֆինանսական միջոցների ավելի քան 30%-ը, բյուջեի ընդամենը ծախսերի 16%-17%-ը և ՀՆԱ-ի մինչև 4.4%-ը), չեն կարողանում մեղմել սպառման կտրուկ անկումը կենսաթոշակի անցնելիս՝ կենսաթոշակի անցնելուց հետո կենսաթոշակառուն ստիպված է, այնուամենայնիվ, իր սպառումը կրճատել 70-75%-ով:

Ծրագրի ֆինանսական բեռը տնտեսության վրա շարունակում է ծանր լինել և ծրագրի առջև դրված քաղաքական թիրախներին հասնելու համար լրացուցիչ ֆինանսական ռեսուրսները կվտանգեն կենսաթոշակային համակարգի «ֆինանսական կայունությունը»: Վարվող կենսաթոշակային քաղաքականության արդյունքում խաթարվել է նաև սերունդների համերաշխության սկզբունքը: Իրավիճակի բարելավման մեխանիզմները որոշ չափով դուրս են ծրագրի իրավասությունների շրջանակից, այդուհանդերձ բնակչության զբաղվածության մակարդակի, և հատկապես ֆորմալ զբաղվածության մակարդակի խթանման համար մեծ լծակ կլինի կենսաթոշակների հաշվարկման բանաձևի փոփոխությունը և վերջինիս կապը վճարված հարկերի հետ: Այդ դեպքում կվերականգվի նաև ծրագրի սերունդների համերաշխության սկզբունքը:

Տնտեսության վրա կենսաթոշակների ֆինանսավորման բեռն ունի աճի միտում՝ պայմանավորված հասարակության ծերացմամբ: Միջազգային առանձին փորձագիտական գնահատականների համաձայն հանրային ծախսերը կենսաթոշակների վրա՝ պայմանավորված կյանքի սպասվող տևողության բարելավմամբ, մոտակա հիսուն տարիների ընթացքում կավելանան ՀՆԱ-ի 1.5%-ից 2%-ով, նույնիսկ այն դեպքում, եթե հաշվի առնվեն հասարակության ծերացման ազդեցությունը մեղմացնող (offset) այնպիսի գործոններ, ինչպիսիք են աշխատուժի տնտեսական ակտիվության (ի հաշիվ զբաղվածության աճի) և կենսաթոշակային համակարգում ընդգրկվածության մակարդակների բարելավումը:

Կենսաթոշակային համակարգում բնակչության համարժեք ընդգրկվածության ապահովումը ինչպես բազմաթիվ երկրներում, այնպես էլ **Հայաստանում կենսաթոշակային քաղաքականության լրջագույն մարտահրավերներից է.** կենսաթոշակային համակարգում ընդգրկվածության մակարդակը՝ հարկատուների տեսակարար կշիռը զբաղվածների ընդհանուր թվաքանակում 2014թ. կազմել է 53.9%, 2015թ.՝ 55.3% է և ունի բարելավվելու մեծ պոտենցիալ: Դա նաև նշանակում է, որ տնտեսության մեջ զբաղվածների 44.4%-ը դուրս է մնացել կենսաթոշակային համակարգից և չի ձևավորում կենսաթոշակային իրավունք: Մինչդեռ կենսաթոշակային ցանկացած համակարգ պետք է տրամադրի իրավական կարգավորման այնպիսի շրջանակ, որը բոլոր քաղաքացիներին հավասարաչափ կրնձեռի հնարավորություն ակտիվ աշխատանքային կյանքի ընթացքում կուտակել բավարար կենսաթոշակային իրավունք: Բազմաստիճան կենսաթոշակային համակարգի ներդրումը մասսամբ է միայն լուծում քաղաքականության այս բացը: Կուտակային կենսաթոշակային 3-րդ բաղադրիչը թեև հնարավորություն է տալիս ոչ ֆորմալ զբաղվածություն ունեցող կամ գյուղացիական տնտեսության մեջ զբաղված քաղաքացիներին իրականացնելու կամավոր

կուտակային կենսաթոշակային խնայողություններ, սակայն արդեն մոտ 4 տարի գործող կամավոր կենսաթոշակային բաղադրիչի մասնակիցների աննշան թվաքանակը 2016թ. մարտի վերջի դրությամբ (816 մարդ), վկայում է, որ կամավոր կենսաթոշակային բաղադրիչի շրջանակում տրամադրվող հարկային արտոնությունները բավարար չեն կամավոր կենսաթոշակային խնայողությունները խրախուսելու համար: Յաճախ է նաև բնակչության իրազեկվածության և որոշումներ կայացնելու համար անհրաժեշտ գիտելիքի մակարդակը:

Ծրագրի հիմնական «թույլ» կողմը իրազեկման աշխատանքներն են: Զրոյացված ֆինանսավորումն անընդունելի է երկրի տնային տնտեսությունների 50 տոկոսին ծառայություն մատուցող ծրագրի համար: Բարելավման կարիք ունեն շահառուների շրջանում իրազեկման քարոզարշավների և տեղեկատվության տրամադրման աղբյուրներն ու ձևերը: «114» թեժ գծի մասին իրազեկվածությունը պետք է ավելի մեծ թափով տարածվի շահառուների շրջանում և տարածքային բաժիններում:

Աշխատանքային կենսաթոշակատուները կազմում են աշխատունակ տարիքի և աշխատունակ տարիքից բարձր տարիքի բնակչության ընդհանուր թվաքանակի 18.8%-ը և համաձայն կանխատեսումների այն շարունակելու է դրսևորել թույլ, բայց աճի միտում: Ըստ այդմ նպատակահարմար է Ծրագրի արդյունավետության բարձրացման համար լրացուցիչ ռեսուրսներ հատկացնել շահառուների իրազեկվածության բարձրացման համար տեղեկատվական նյութերի, հատկապես պարզ և մատչելի տեղեկատվական բուկլետների պատրաստման համար: Բուկլետների և տեղեկատվական այլ նյութերի պատրաստման ժամանակ մշտապես պետք է հաշվի առնվի Ծրագրի շահառուների առանձնահատկությունները. 63-ից բարձր տարիքի անձանց համար տպագիր նյութերը պետք է ինքն ընթեռնելի տառատեսակներով և գունավորմամբ, պարունակեն կարճ ու հասկանալի նախադասություններով պարզաբանումներ: Ողջունելի կլինի նաև Բրայլյան տառատեսակով նյութերի պատրաստումը՝ տեսողական հաշմանդամություն ունեցող շահառուների համար:

Կենսաթոշակային համակարգում բնակչության ընդգրկվածության համարժեք մակարդակի ապահովման դեպքում՝ համակարգի վարչարարության արդյունավետության ներկայիս բարձր մակարդակի պայմաններում, կարելի կլինի ապահովել հանրային ֆինանսների առավել արդյունավետ օգտագործում:

Եկամտային հարկ վճարողների թվաքանակի վերաբերյալ անհրաժեշտ ձևաչափով տեղեկատվության ստացումը թույլ կտա կատարել առավել համակողմանի վերլուծություն և իրատեսական կանխատեսումներ ինչպես հարկ վճարողների, այնպես էլ հարկային մուտքերի վերաբերյալ: Կարևորվում է նշված տեղեկատվությունը տրամադրող կառույցի/կառույցների հետ գործընկերային հարաբերությունների կառուցումը և անհրաժեշտ պարբերականությամբ և ձևաչափով տեղեկատվության ստացումը:

Ծրագրի արդյունավետության բարձրացման համար նպատակահարմար է նաև մեծացնել ՀՀ ՄԱՊՏ աշխատողների վերապատրաստումների պարբերականությունը՝ նրանց

կարիքներին համապատասխան: Տարածքային բաժինների համակարգիչների վերազինումը ևս արդիական է նոր SS համակարգի արդյունավետ շահագործման համար:

Մշակվող օրենսդրական կարգավորումները պետք է աշխատողներին ներկայացվեն ավելի մատչելի և ընկալելի: Աշխատողների համար կազմակերպվեն ավելի նեղ մասնագիտական և առավել խորացված վերապատրաստումներ, որոնք կառնչվեն կառավարության, իրավական օրենքների փոփոխություններին, ինչպես օրինակ՝ զինվորական կենսաթոշակներին, պարգևավճարներին, արտոնյալ կենսաթոշակների փոփոխություններին, երեխայի միանվագ նպաստին և այլն: Ինչպես նաև, դրանք լինեն էթիկայի և հոգեբանության տեսանկյուններից, թե ինչպես պետք է հարաբերվել քաղաքացիների հետ և այլն:

Վերապատրաստումների բովանդակային մասի որոշման հարցում ճիշտ է հաշվի առնել աշխատողների գնահատված կարիքը և կարծիքը, իսկ վերապատրասման մասին ու թեմաների վերաբերյալ նախօրոք իրազեկել, որպեսզի նրանք ժամանակ ունենան նախատեսված թեմայի շուրջ հարցեր նախապատրաստել: Վերապատրաստումների կազմակերպման ժամանակ նպատակահարմար է, որ հաշվի առնվեն նաև լոջիստիկ պայմանները և տրանսպորտային ու կացության հարցերը:

ՄԳ ցուցանիշների արդյունավետ ստացման և օգտագործման համար SS համակարգում լուծումներ ստեղծել տվյալների մասին կոմույատիվ տեղեկատվություն ստանալու համար:

ՄԳ իրականացման համար անհրաժեշտ վիճակագրական տեղեկատվության որակի և պահանջվող ձևաչափի մասին առաջարկությունները ներառված են համապատասխան ենթաբաժիններում:

Ծրագրի ՄԳ արդյունավետ իրականացման համար առանձնացվում են երկու կարևոր նախապայմաններ .

ա/ վարչական տեղեկատվության ինքնաշխատ եղանակով ստացումը, որը հնարավոր կլինի համապատասխան ծրագրային ապահովման առկայության դեպքում և էապես կբարելավի ստացվող տեղեկատվության որակը:

բ/ ծրագրի ՄԳ կարևորագույն ցուցանիշների համար իրատեսական և հիմնավոր թիրախների սահմանումը, ինչպես նաև այդ աշխատանքն իրականացնելու համար անհրաժեշտ կարողությունների ձևավորումը: